

Likovi kralja i kraljice na plaštu kralja Ladislava

Milutin Juranić

Dijecezanski muzej, Zagreb

Izvoran znanstveni rad – 745.52

U riznici zagrebačke katedrale u rukom pisanom inventaru od god. 1915, koji se čuva u riznici upisan je pod rednim brojem 167 *plašt ugarskog kralja Ladislava* (1077 – 1095. g.)¹ a dobio ga je zagrebački biskup bl. Augustin Kažotić (1303 – 1322. g.)² na dar od hrvatsko-ugarskog kralja Karla I. Roberta² iz roda anžuvinača.

Plašt je preudešen u gotičku misnicu zvonolika oblika koja je sa svih strana jednako visoka 150 cm, dok joj dužina oboda iznosi 462 cm. Površina mu iznosi oko 0,525 (nešto više od polovice) kruga kojemu je radijus 150 cm (slika br. 1c). Izrez za glavu ima oblik okrenutog trapeza koji je na gornjoj strani širok 22,5, a na donjoj 4,5 cm, dok su mu kose stranice duge po 25,5 cm.

Lice plašta pretvorenog u misnicu (slika br. 3) fina je ripsasta damastna tkanina izatkana od vunene osnove svijetlosmeđe boje a sa svilenom potkom tamno petrolejski modre, skoro crne boje. Tkanje je uzorkovano s malo

U riznici zagrebačke katedrale čuva se plašt ugarskog kralja (1077–1095. g.) i designiranog kralja hrvatskog sv. Ladislava, koji je 1094. g. osnovao biskupiju u Zagrebu. Taj plašt poklonio je zagrebačkoj katedrali hrvatsko-ugarski kralj Karlo I. Roberto (1301–1342. g.) iz roda Anžuvinača (Anju) za vrijeme zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića (1303–1322. g.).

Plašt je pretvoren u kazulu tako što mu prednja krila spojena šivanjem. Lice mu je tkanje satkano od svile i vune s utkanim bizantskim motivima. Naslućuje se da je izrađen u kojem od gradova na obali Jadrana, koji su bili pod dominacijom Bizanta. Najviše ima izgleda samostan benediktinki sv. Marije u Zadru.

Medu glavnim ukrasima plašta-kazule iglom su vezene i aplicirane figure kralja i kraljice. Taj prizor je jasan: kralj predaje a kraljica prima kraljevsku vlast. Ta scena prikazuje događaj koji se zbio u vrijeme kad je 1089. god. umro hrvatski kralj Zvonimir bez živog muškog potomka, pa je kraljevska vlast prešla na ženu mu kraljicu Jelenu Lijepu iz roda ugarskih kraljeva loze arpadovića. Ugarski kralj Ladislav, brat Jelene Lijepe, osvajajući nakon smrti Zvonimirove hrvatske zemlje, htio je dokazati da on ima nasljedno pravo na hrvatski prijesto.

Likovi su prikazani linearno i plošno s pokušajima prodora u prostor kao što se u to doba (XI. st.) prikazivalo i na plastici osobito na reljefima, te i to govori o provenijenciji plašta iz jednog provincijskog centra.

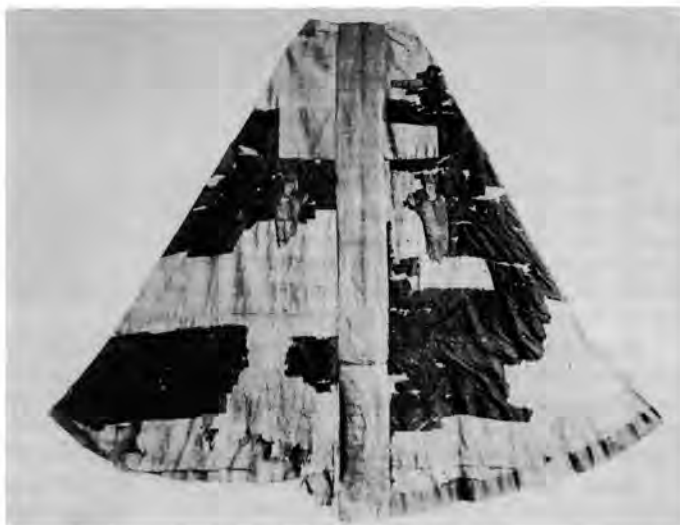
uzduženim i osovljenim šesterokutima visine cc. 10 cm, a širine cc. 9 cm. Svaki je od njih omeđen s po tri paralelne linije, a nižu se u redovima po sistemu pčelinjeg saća te daju beskrajni ornament horizontalne, okomito i dijagonalno koji kao okvirni motiv dominira u prostornom rješenju. Šesterokuti se međusobno malo razlikuju i u svojim dimenzijama kao i u svojim oblicima čemu svoj dio pridonosi oštećenost i izvišenost tekstila. Šesterokuti su ispunjeni biljnim i geometrijskim ornamentima. Prevladavaju geometrijski i simetrično postavljene vitice sa stiliziranim lišćem i cvijećem. U svakom se horizontalnom redu u četverokutima niže isti uzorak da u idućem redu bude drugi, tako da se redovi uzoraka izmjenjuju u ritmu a-b-a-b. Kako je tkanina na licu plašta veoma oštećena i manjkava, nije bilo moguće barem zasad ustanoviti širinu pole te damastne tkanine. No ipak se može pratiti slijed utkanog uzorka po sačuvanom dijelu damasta (oko 3/5 površine) na desnom leđnom dijelu plašta, što nije slučaj na lijevom dijelu, jer su na njemu veća oštećenja (manjkovi) kroz svu širinu te strane.

Podstava plašta-misnice lanena je tkanina satkana od fino predene odeblje žice svijetlozelenkasto-modre boje³. Ta tkanina nije satkana iz obojene niti, nego je bojena već satkana, i to dosta površno što se vidi pri odvajanju niti osnove od niti potke, jer je na njihovim križanjima boja slabija, ili je uopće nema, te se vidi naravna boja pređe. Podstava je sastavljena tako da prva

¹ Meethild Flury-Lemberg, *Vier mittelalterliche Glocken = kaseln und ihre Konservierung – Abegg-Stiftung Rigisberg* 1987. Pag. 15: Die Glockenkassel mit dem Namen des heiligen Ladislaus, König von Ungarn (1077–1095).

² *Sematizam zagrebačke nadbiskupije*, Ndb. duh. stol, Zagreb 1966. g., str. 28.

³ Baltazar A. Krlečić, *Život bl. Augustina Kažotića*, Zagreb 1747. g., 22.

Plašt do godine 1962.

Plašt od 1962. do 1971. godine

Plašt poslije 1971. godine

polu širine 89 cm pokriva leđa, ide preko oba ramena te pada naprijed do samog ruba plašta. Na njezinu širinu došivena je druga polu širine 45,5 cm, koja produljuje plašt na leđima, dok sprijeda i na bokovima kompletira cijelu njegovu visinu. Na leđima podstavu plašta upotpunjuje treći dio koji je krojen u obliku kružnog odsječka u sredini širok 15,5 cm gdje je i sastavljen od dva gotovo jednako duga dijela. Podstava je prilično uščuvana, što možemo pripisati većoj otpornosti lanenog tkanja. Oštećena je manje na desnom ramenu, a više na stražnjoj strani iznad lijeve pete, vjerojatno od hoda te otkidanjem pojedinih dijelova pri pečačenju sandučića početkom XVII. stoljeća u kojemu je plašt bio pohranjen, kako ćemo kasnije vidjeti (slika br. 1a). Treba napomenuti da su oba krila plašta zajedno s podstavom na prednjoj (prsnoj) strani po svojoj visini, od dna oboda plašta pa do izreza za vrat, šivanjem sastavljena. To kao i gore opisan kraj podstave očito govore da se radi o prvobitno otvorenom plaštu 23, koji je kasnije preinačen u misnicu tako što je na prednjoj strani jednostavno šivanjem sastavljen.

Kad je plašt prerađivan u misnicu, ukrašen je na prednjoj (prsnoj) strani velikim križem u obliku slova T (Antunov križ, *crux commissa*) visine 112 cm te ispunja čitavu visinu od oboda samog plašta do izreza za glavu. Na njemu je jedan krak poprečne prečke dug 11,5 cm, dok je drugi (nama desni) zbog oštećenja dug samo 2 cm. Na stražnjoj strani, tj. na leđima, ukrašen je opet velikim križem (slike br. 1a, 1b i 1c), ali sada uobičajenog latinskog oblika visine 150 cm te zauzima čitavu visinu plašta-misnice. Ni na tom križu poprečna greda nije pravilna. Duljina joj iznosi 48 cm i dok joj je lijevi (prema nama) krak pravilan (dug 17, a širok 15 cm), dotle joj je desni nepravilan (dug 16,5, a širok 12 do 10 cm), tako da se od uspravne grede suzuje prema svom kraju. Oba su križa sastavljena od vrpce širine 16 do 14,5 cm a satkanih od pozlaćenih niti. Isto takvim zlatnim vrpčama, ali širine 6,9 do 6,2 cm, obrubljena je čitava misnica kako na izrezu oko vrata, tako i na svom obodu. Vrpce su prišivene žutom svilom manjim bodovima okomito na vrpču. Vrpce su satkane od pozlaćene niti jedne na žučkasto, a druge na crvenkasto potki, te imaju utkan uzorak ravnog tropleta (slika br. 5). Svaki snopić pruča s po tri prutića čini po jedan kosi četverokut. Ti su četverokuti na nekim vrpčama veličine 0,4 x 0,2 cm, a na drugima 0,2 x 0,2 cm. Na vrpčama se vidi da su rezane od širih komada.

Na lednoj strani malo ispod desnog ramena misnice-plašta, a iznad nepravilne desne prečke križa prišiven je crvenom niti komadić crvenog svilenog tekstila veličine 2,2 x 9,7 cm. Na njemu je žutom svilom izvezen LADIZL REG. s abreviaturama te se čita »Ladislai regis« (Ladislava kralja) (slika br. 4). Slova su majuskula gotice visine 1,3 do 1,5 cm.

³ To bi mogla biti ona modra boja s preljevima koju su zadarski bojajisari (*ars tinctoris*) dobivali fermentacijom lišća biljke sač ili sinjevina (*Isatis tinctoris*), vidi: Aleksandar Piasevoli, *Fragmenti iz ekonomskog života Zadra*, Zbornik Zadar, Matica hrvatska, Zagreb 1964. g., str. 25.

SLIKE KRALJA I KRALJICE

Najzanimljiviji su ukras ovog plašta-misnice likovi našiveni na njegovim leđima ispod poprečne prečke križa a rastavljeni uspravnom gredom istog križa. Vezeni su pozlaćenim nitima i svilom u bojama na posebnoj tkanini naravne boje bijeljenog lana na napravi za napinjanje kakve su se upotrebljavale u sredovjekovnim samostanima od koje se je razvio današnji stol (okvir) za napinjanje⁹⁶. Tkanina na kojoj su vezani likovi odgovara po svojoj strukturi lanenoj, obojenoj tkanini podstave plašta. Zatim su pričvršćeni na plašt na način aplikacije. Desno (nama) pod užim krakom prečke stoji lik visok 26,8 cm koji predstavlja stojeću mušku osobu u poluprofilu, koja se okrenula malo ulijevo prema gledaocu (slika br. 6) obrijana, eliptična lica boje inkarnata. Vezom smeđe boje nacrtane su na licu okrugle oči, ravne obrve, geometrijski uski pravilan nos i mala crvena usta. Na lijevoj strani glave smeđa bujna kosa, protkana tamnim valovima, pokriva mu cijelo lijevo uho, dok mu čelo resi kruna vezena pozlaćenom a protkana crvenkastom niti. Kruna se sastoji od obruča ukrašenog valovitim linijama koje podsjećaju na jednostavni pletar i nadgradnje s tri uzvisine, koje završavaju s malim kuglicama. Odjeven je u kratku tuniku, vezenu pozlaćenom, a uzorkovanu ružičastom niti. Ta tunika koja seže liku do koljena ima uski okrugli izrez za vrat opšiven naizmjenice crveno i modro, te rukave uske i duge do zapešća ruku. Oba su rukava vezena pozlaćenom niti i dok je desni uzorkovan crvenkastom lijevi je uzorkovan plavičastom niti. Niže lijeve ruke koju drži u visini pasa pa do stopala vidi se uski ornamentat protkan pozlaćenom niti s utkanim motivima kosih četvorina modre boje u nizu pčelinjeg saća koji podsjeća na stolu – znak vlasti. Cijeli je lik zagrnut uskim dugim plaštem koji mu seže do stopala. Plašt je naniže od lakata obrubljen naizmjenice crveno i modro. Pokrenute su ruke razmahnule plašt pa on prirubljen uz ramena i bočne strane pada do peta. Obuven je u do koljena duge crvene opet crveno vodoravno isprugane čarape i smeđe šiljate cipele. Lijevu ruku boje inkarnata, s ispruženim i izduženim prstima podigao je tek nešto (do pasa), dok je desnicu, također vezenu bojom inkarnata, ispružio i uzdigao iznad visine ramena. U njoj vrhovima prstiju drži u gesti pružanja zlatnu jabuku preko koje je u čitavoj njezinoj visini i širini izvezen uski križić jednakih krakova – grčki križ (crux immissa, crux quadrata).

S druge strane križa isto ispod prečke stoji, kao pandan gore opisanom liku, lik visok 21,7 cm koji prikazuje, malo udesno, prema gledaocu okrenutu žensku osobu obla ljepušasta lica izvezena u boji inkarnata i protkana pozlaćenom niti (slika br. 6). Vezom svilene niti smeđe boje ucrtane su joj okrugle oči, duge ravne obrve, uzak geometrijski crtan nos i mala usta crvene boje. Lice joj na desnoj strani uokviruje ne baš bujna svijetla, zlatom protkana kosa koja pokriva desno uho. Na glavi joj je pozlaćenom niti vezena kruna, koja se sastoji od obruča, slična kao i na prije opisanom muškoj osobi i crvene, ravne, malo ukošene nadgradnje (tekstilni pokrov glave u kruni dan u perspektivi) ukrašene s četiri ukrasa. Lik je obučen u dugu haljinu uskih i dugih rukava u struku opasanu crveno-modrim pletenim pojasom. Gornji dio haljine do pojasa vezen je zlatnom niti a svilom

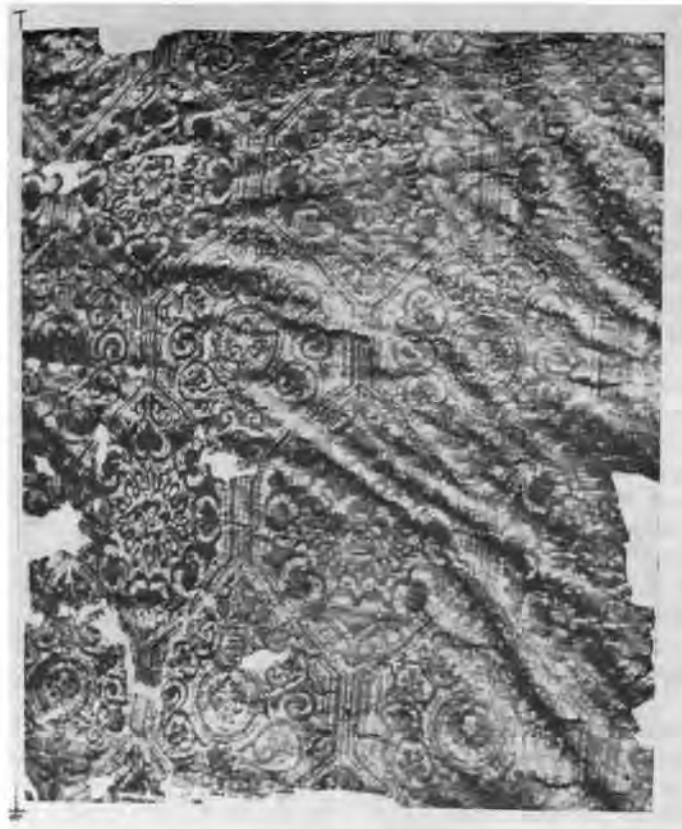

Prizor predaje kraljevske vlasti

su vezeni svijetlo-modri motivi kosih četvorina, u kojima su geometrijski ornamenta, a nanizani su u nizu pčelinjeg saća. S ramena joj pada na obje strane naizmjenice crveno i modro obrubljen plašt, koji je ispod vrata spojen širokom valovitim ornamentiranom vrpcom. Otvor plašta je pomaknut prema desnom ramenu, jer ga je ispružena desnica odgurnula toliko udesno da desni kraj plašta pada posve uz desni bok lika. Preko ispružene lijevice u širokom naboru prebačen je dio lijevog krila plašta te ju nabor prekriva do dlana i dijelom preko prstiju dok sam rub tog lijevog krila plašta pada po sredini tijela. Na tom naboru plašta koji visi preko lijeve ruke vidi se njegov »utkan ukras«. Na zlatnoj su podlozi tkanine ružičastom svilom izvezene kose četvorine popunjene geometrijskim likovima a organizirane u nizovima pčelinjeg saća. Niže nabora vidi se podstava samog plašta ukrašena ornamentom cik-cak linije zelenkaste boje na podlozi satkanoj pozlaćenom niti. Donji dio lika je manjkav. Manjka mu od koljena lijeve i od lista desne noge što iznosi cc 2,5 do 3,5 cm, te se stoga ne vide ni svršetak odjeće ni plašta, ni obuća. I vezivo je na tom mjestu oštećeno cc 1 cm², pa se vidi faktura platna na kom je lik vezen. Lik je obje ruke uzdigao do visine ramena i raskriljene pružio prema naprijed opisanom muškom liku u očekivanju da nešto primi.

Kako je već gore rečeno, oba su lika vezena pozlaćenim i bojanim svilenim nitima te pričvršćeni na plašt načinom aplikacija. Podloga za vezenje je platno bijele boje kojemu se faktura podudara s fakturom modrikasto-zelene podstave plašta kralja Ladislava.

Iz gornjeg se opisa vidi da se ovdje radi o kraljevskom paru, i to u prizoru kako kralj predaje kraljici kraljevsku jabuku, tj. kraljevsku vlast, a kraljica je prima (slika br. 2). Takav slučaj da je kraljevska vlast s kralja

Uzorak tekstila

prešla na kraljicu imamo u hrvatskoj povijesti kad je godine 1089. umro kralj Zvonimir, ne ostavivši muškog nasljednika, jer mu je sin, kraljević Radovan, umro oko 1083. god., tj. šest godina prije njega. Tako je hrvatska kraljevska vlast prešla na Jelenu nekoć ugarsku kraljevinu, koja je udajom za bana Zvonimira postala hrvatska banica i konačno 1075. god., kad je Dmitar Zvonimir izabran za kralja, hrvatska kraljica, koju je narod prozvao Lijepa⁴. Hrvatsko narodno ime Lepa nalazi se i među koludricama u Godovnjaku XII. stoljeća samostana sv. Marije u Zadru isto kao i: Dobra, Vera, Mira, Prija, Dobrica, Neža, Lipka, Stana itd.⁵ Prihvatio sam ime Lijepa, kako ga prihvaćaju noviji povjesničari.

KRATAK PREGLED HRVATSKE POVIJESTI TOG VREMENA

Letimičan pogled u hrvatsku povijest tog razdoblja pomoći će nam razjasniti pitanje kraljevskih likova na plaštu ugarskog kralja Ladislava.

U doba kralja Petra Krešimira Velikoga slavonski ban Dmitar Zvonimir na sjeveru Hrvatske posredovao je u susjednoj Ugarskoj gdje su vladale borbe za prijestolje nakon pogibije Andrije I (1061. god.) i smrti brata mu Bele (1063. god.) te dođe do izmirenja između kralja Salomona, s jedne, i sinova Andrije I, Gejze i Ladislava, s druge strane. Gejza i Ladislav, hercezi, u znak zahvalnosti i prijateljstva dadu god. 1065. slavonskom banu Zvonimiru svoju sestru Jelenu za ženu. I tako ugarska

kraljevna posta hrvatska banica. God. 1070. ban Slavonije Dmitar Zvonimir, sada već rođak ugarskog kralja, dolazi za bana u Bijelu Hrvatsku⁶. Pet godina nakon toga (1075. god.) umrije posljednji trpimirović kralj Petar Krešimir Veliki bez potomstva, te još iste godine bi za kralja izabran bijelohrvatski ban Dmitar Zvonimir. Još iste godine 8. listopada bude svečano okrunjen u bazilici sv. Petra na Solinskom polju po Gepizonu, poslaniku pape Grgura VII.⁷ Njegov jedini sin, kraljević Radovan umrije oko 1083. god.⁸ Tako je i Dmitar Zvonimir umro 1089. god.⁹ bez nasljednika. Kratko vrijeme vlada bolesni Stjepan II (III),¹⁰ ali poslije njega dođe do borbi o hrvatsko kraljevsko prijestolje. Dok su jedni za kralja izabrali Petra, drugi su pristajali uz Zvonimirovu udovicu, kra-

⁴ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata I*, Matica hrvatska, Zagreb 1972. g., str. 132.

Franjo Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antiquum*, Academia scientiarum et artium, Zagreb 1877. god., str. 119.

⁵ Marijan Grgić, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpešti*, Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Institut JAZU Zadar, Zadar 1968. g., str. 154.

⁶ V. Klaić, o.c., 136.

⁷ Grga Novak, *Prošlost Dalmacije I*, HIBZ, Zagreb 1944. g., str. 108.

⁸ V. Klaić, o.c., str. 145.

⁹ V. Klaić, o.c., str. 143.

¹⁰ Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije I*, Zagreb 1914. g., str. 286.

ljicu Jelenu Lijepu. Ona pozove u pomoć svog brata Ladislava, koji je u međuvremenu (1077. god.) postao ugarski kralj. On prijeđe početkom 1091. god. s vojskom rijeku Dravu¹¹, da si osigura hrvatsko kraljevstvo, koje smatra svojim pravnim nasljedstvom preko svoje sestre Jelene. U to vrijeme posla on poslanstvo papi Urbanu (koje nije uspjelo), a koje je usput nosilo još i pismo montekasinskom opatu Oderiziju, u kojemu ga moli da mu bude prijatelj, što će mu biti lakše jer: . . . »*već može s njim saobraćati kao sa susjedom*« . . . budući da je . . . »*stekao gotovo cijelu Hrvatsku*«, vjerojatno doprijeviši do mora¹². No morao se brzo vratiti u Ugarsku, jer su u nju provalili Kumani, pa u Hrvatskoj ostavlja kao hercega svog sinovca Almoša, sina pokojnog brata Bele¹³. Više se Ladislav ne vraća u Hrvatsku, no njom ipak upravlja, te između 1093. i 1095. godine u Zagrebu osniva biskupiju, kojoj prvi biskup bude Duh rodom Čeh¹⁴. Kralj Ladislav umre 1095. g., a naslijedio ga je njegov sinovac Koloman, koji se oženi Busilom, kćerkom hercega Rogera sa Sicilije. Kad je normanska princeza Busila 1096. g. putovala iz Parlema na vjenčanje u Ugarsku, iskrcala se u hrvatskom stolnom Biogradu na Moru¹⁵. Tek je god. 1102. pretendent na hrvatsko prijestolje Koloman mogao početi na zauzimanje Hrvatske riješivši se briga u svojoj zemlji¹⁶. Prije toga je lukavim ugovorom 1098. g. osigurao prijateljstvo s venecijanskim duždom Vitalom Michaelom¹⁷, uz kojega su god. 1097. pristali latinski gradovi u Dalmaciji¹⁸. Pobijedivši vojsku izabranog hrvatskog kralja Petra, dade se okruniti za hrvatskog kralja u stolnom Biogradu na Moru te je od tada nastojao mirnim putem ostvarivati svoje nasljedno pravo, osvajajući i oslobađajući tvrde gradove Dalmacije i otoke od venecijanskog gospodstva. Oslobodivši Zadar, podiže u njem zvonik između samostana benediktinki i njihove crkve sv. Marije između 1105 i 1111. god.¹⁹. Crkvu i samostan podigla je Čika, sestra kralja Petra Krešimira²⁰. U tom samostanu još je tada živjela njezina kćerka Većenega (umrla 1111. god.), posljednja od ženske loze kralja Petra Krešimira, koja je kao opatica samostana vodila gradnju tog zvonika²¹. Godine 1114. već je Koloman utvrdio svoju vlast u Hrvatskoj i u gradovima Dalmacije²².

Natpis »LADISL REG«

Uzorak na traci

Iz ovog kratkog prikaza burnog razdoblja hrvatske povijesti toga vremena vidimo da su i kralj Ladislav i kralj Koloman naglašavali baštinsko pravo na hrvatsko kraljevstvo. Jedno od takvih dokazivanja su i likovi na plaštu kralja Ladislava, koji prikazuju kako Ladislavova sestra Jelena Lijepa prima od svojega muža kralja Dmitra Zvonimira kraljevsku vlast, jer je on ostao bez potomstva. Potom je od nje, svoje sestre, preuzme ugarski kralj Ladislav, pa Almoš i konačno Koloman.

POVIJEST PLAŠTA KRALJA LADISLAVA

Zanimljiva će biti i povijest plašta kralja Ladislava, kao i likova na njemu izvezenih. Godinu nastanka plašta nije teško ustanoviti, jer je otkriva prizor na njemu vezen, pa je termin »ante quam non« godina smrti kralja Zvo-

¹¹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, priredio J. Šidak, Matica hrvatska, Zagreb 1962. g., str. 143.

¹² F. Šišić, *Priručnik* o.c., str. 293. do 299.

¹³ V. Klaić, o.c., str. 148.

¹⁴ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, str. 148. — Felicianova isprava iz 1134. god. F. Rački, *Documenta . . .*, Zagrabiae 1877. a., str. 158.

¹⁵ N. Klaić, o.c., str. 511.

¹⁶ N. Klaić, o.c., str. 522.

¹⁷ F. Šišić, *Priručnik* o.c., str. 408.

V. Klaić, o.c. I, str. 150.

¹⁸ V. Klaić, o.c., I, str. 149.

¹⁹ Ivo Petricioli, *Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru*, u *Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru*, Institut JAZU u Zadru, Zadar 1968. g., str. 62.

²⁰ Viktor Novak, *Zadarski kartular samostana sv. Marije*, JAZU Zagreb, 1959. g. str. 31. i 32.

²¹ Eduars Peričić, *Samostan sv. Marije u Zadru od njegovog osnutka do danas*, u *Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru*, o.c., str. 14.

²² V. Novak, *Neiskorišćavana kategorija dalm. hist. izvora VIII do XII st.*, RIZ sv. 3., Zadar 1957. g., str. 59. i 60. Navodi da se u laudama u evanđelistaru crkve sv. Šimuna (jaderanense) 1113. god. ne spominje više još živući bizantski car Aleksije, već samo Koloman, kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske i (sin mu) Stjepan naš kralj. isti se evanđelistar nalazio u Državnoj biblioteci u Berlinu, za vrijeme II. svjetskog rata u Marburgu. Ljubo Karaman, *Spomenici umjetnosti u Zadru u vrijeme hrvatskih narodnih vladara*, Zbornik Zadar, Matica hrvatska Zagreb 1964. g., str. 542.

nimira, tj. 1089, a »post quam non« godina smrti kralja Ladislava, tj. 1095. U tom razdoblju od šest godina nastao je plašt i likovi na njemu²³. Dr. Ferdo Šišić drži da su Zadranima priznavali Almoša (1091 – 1095. g.) zakonom kraljem hrvatskim²⁴. Godine 1091/92. spominju se kao vladari u Zadru osim bizantskog cara Aleksija još i Ladislav i Almoš²⁵. Prema tome bila bi najvjerojatnija godina nastanka plašta 1091/92. kao znak prijateljstva između Zadra i ugarske kraljevske loze.

U traženju mjesta gdje je plašt nastao prva će nam pomisao pasti na Bizant, Veneciju i Siciliju. Dok smo razmatrali ukrase utkane u damastnu tkaninu plašta kralja Ladislava, vidjeli smo samo geometrijske i stilizirane biljne ornamente a nedostajali su životinjski likovi koji su u to doba na bizantskim tkaninama redoviti. Osim toga šesterokutni geometrijski beskonačni ornamentat u nizu pčelinjeg saća nije poznat ni na bizantskim ni na venecijanskim tekstilnim tkaninama toga doba. U Zadru nalazimo ukras beskonačnog ornamenta s kosim četvornama u nizu pčelinjeg saća još na odjećama svetačkih likova na kazeti sv. Oronzija XI–XII st. u katedralnoj crkvi sv. Stošije²⁶, te na perizomi reljefnog slikanog raspela u sakristiji crkve sv. Franje²⁷. Dobro je imati na umu da je na Siciliji svilarsko tkanje napredovalo i nakon što je 1146. g. Roger II. doveo u Palermo grčke tkalce svile iz Korinta i Tebe²⁸. Prema tome, možemo kvalitetna svilena tkanja kao što je damastna tkanina očekivati na Siciliji tek u drugoj polovici XII. stoljeća, dok je plašt kralja Ladislava iz konca XI. stoljeća. Te nas činjenice upućuju da tkaonicu damastnog tkanja plašta kralja Ladislava potražimo u jednom provincijskom centru na obalama Jadranskog mora, a koji nije daleko od povijesti zbivanja o kojima likovi na plaštu direktno i indirektno govore. Također je potrebno da bude u tom kraju razvijeno svilogojstvo i svilarstvo. Zadar je u to doba ne samo kulturni nego i politički centar, on je metropola Dalmacije²⁹. Da se u njemu svila u to doba dobro upotrebljavala svjedoče: Oporuka u kojoj zadarski prior Andrija mjeseca prosinca 918. g.²⁹ ostavlja crkvama sv. Krševana, sv. Marije, sv. Petra i sv. Anastazije po komad svilene tkanine, a đakonu Ivanu krzneni pokrivač za

nosiljku podstavljen svilom i jedan file obrubljen svilom. Zatim nam oporuka iz godine 999. govori kako je Agapa, kći tribuna Dobronisa³⁰ ostavila crkvi sv. Krševana osim ostalih stvari još i svileni pokrivač (plašt), svilenu odjeću i komad svilene tkanine. Opet godine 1042. hrvatski ban Stjepan obilno dariva samostan sv. Krševana u Zadru³¹ te među raznim crkvenim potrepštinama uz 18 kodeks³², ne računajući »duo manicale« (2 priručnika–obrednika), poklanja još i 15 komada svile, jednu svilenu zavjesu, pet svećeničkih svilenih planeta, četiri para narukva³³, četiri manipula, četiri štole, . . . itd. – Kao što su se u kolovozu godine 1018. obvezali Osor plaćati Veneciji godišnji danak četrdeset³⁴, a Glavotok petnajst dobrih kuninjih koža³⁵ i Krk u srpnju iste godine trideset lisičjih koža³⁶ tako se je i Rab mjeseca srpnja iste godine obvezao Veneciji godišnje plaćati u ime danka deset libra (cc. 4,55kg) svile (seta serica) ili pet libra žežena zlata³⁷ (1 libra zlata = 10 dukata = 200 solda = 2.400 denara)³⁸. U XI. stoljeću je na otoku Rabu, u gradu Rabu, osnovao je, kako se drži, biskup Madije u prvoj četvrtini stoljeća samostan sv. Andrije³⁹. Koludrice benediktinke toga samostana, plemkinje i pučanke, bavile su se uz poučavanje djece i uzgajanjem svilene bube, prele su svilu, predivale vunu i tkale najfinije tkanine te ih izvozile u Veneciju⁴⁰. Regula sv. Benedikta⁴¹ u poglavljima 48. i 66. propisuje svojim benediktinskim zajednicama i tjelesni rad po načelu »Ora et labora« (moli i radi), pa su i

³⁰ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, Zagreb 1877. g., str. 26.

³¹ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, Zagreb 1877. g., str. 46.

³² Vjekoslav Maštrović, *Doprinos Zadra hrvatskoj kulturi X do XI st.*, RIZ 11–12, Zadar 1965. g., str. 113.

F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, Zagreb 1877. g., str. 18.

³³ Ljubomir Karaman, *Spomenici umjetnosti u Zadru u vrijeme hrvatskih vladara*, Zbornik Zadar, Matica hrvatska Zagreb 1964. god., str., str. 541, prevodi »bracile« prema brahium u naramenice. U Belostenčevu »*Gazophylaciumu*« ima još i brachiale, lis, n. = 1. kost u laktu, 2. narukve, kinč ruke. Bracile su dakle narukvice (a ne naramenice) dio liturgijske odjeće koja se i danas nosi u istočnoj crkvi kod liturgije (poruči), a stavljaju se na obje ruke slično kao što su do I. svjetskog rata muškarcima svećanog građanskog nošnji stavljali »manšete«. One su obično izrađene od iste tkanine od koje su izrađeni i ostali dijelovi tog liturgijskog ruha. U ostavi riznice katedrale u Zadru našao sam tri komada takovih »poruči«, malo nošenih, a koje pripadaju svečanom zelenom biskupskom ornatu koji se još do nedavno upotrebljavao, ali bez poruči. – Da su te bracile dijelovi liturgijske odjeće, vidi se i po tom što se nabrajaju u redosljedu liturgijske odjeće, te ih ima 4 para (za svaku ruku po jedna) kao i 4 manipula i 4 štole. Na kraju popisa navodi se još jedan par poruči, koji pripada onoj petoj misnici (planeti), kako su na početku popisa navedene. Također 6 košulja treba shvatiti kao liturgijske košulje, tj. albe, a »sellam« neće biti sedlo nego stolac, tj. mali tron za liturgije. *Facistergija* neće biti ubrusi, nego ručnici koji se upotrebljavaju u liturgiji za brisanje ruku (*lavabo*) i za brisanje kaleža (*purifikatori*).

³⁴ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, str. 34.

³⁵ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, str. 35.

³⁶ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, str. 33.

³⁷ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, str. 32.

³⁸ Gino Luzzato, *Ekonomika povijest Italije sv. I stari i srednji vijek*, Naprijed, Zagreb 1960. g., str. 325.

³⁹ Ivan Ostojčić, *Benediktinci u Hrvatskoj II, Benediktinci Tkon*, Split 1964. g., str. 135.

⁴⁰ I. Ostojčić, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, str. 138.

⁴¹ Martin Kirigin, *O. S. B., Pravilo sv. Benedikta, Priorat Tkon-Čokovac*, Zadar 1980. g., str. 56. i 88.

²³ U Raveni u Dijecezanskom muzeju izložen je sličan biskupski plašt iz X. st. jednakog otvorenog kroja i urešen širokom ornamentiranom trakom iz pozlaćene niti.

²⁴ F. Šišić, *Priručnik o.c.*, 301.

²⁵ N. Klaić, *Zadar dalmatinska metropola do XII st.*, Zadarska revija 2/3 1976. g., Pododbor Matice hrvatske Zadar, str. 111. do 127. Maja Novak, *Zadar glavni grad mletačke Dalmacije i Albanije*, RIZ 11–12., 1965. g., str. 187.

²⁶ F. Šišić, *Priručnik o.c.*, str. 300., te na strani 313, navodi spis u kojemu poslije Božića 1091. god. splitski nadbiskup Lovro potvrđuje pravomoćnost odluke u kojoj je zadarski prior Drago dao pravo koludrici (opatici) Večenegi u sporu s nekim rodacima, koji su joj htjeli otići baštinu. Taj akt pravomoćnosti datiran je na svom početku: »Godine 1091. za carevanje Kyr Aleksija u Carigradu, u vrijeme kada je panonski kralj Ladislav ušao u kraljevstvo Hrvatske i u njemu postavio za kralja Almoša . . . «.

²⁷ Grga Novak, *Presjek kroz povijest grada Zadra*, RIZ 11–12, Zadar 1965. g. str. 11.

²⁸ Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976. g., str. 92.

²⁹ F. Rački, *Documenta . . . o.c.*, Zagreb 1877. g., str. 18.

Lik kralja Zvonimira

plemkinje bile obvezane na ručni rad, koji će se sastojati među inim i pređenjem, tkanjem, vezenjem, čipkanjem (kačkanjem) kao i ostalim radovima običnog i umjetnog obrta. Stoga se opravdano možemo nadati da su se i koludrice sv. Marije u Zadru, uz ostalo, bavile još i svilogojstvom i svilarstvom, tim finim i unosnim radom. Samostan sv. Marije u Zadru postavljen od Čike, sestre kralja Krešimira, polovicom XI. stoljeća, bio je samo za plemkinje »*de solo patrimonio nobilium puellarum*»⁴², te je imao kraljevsku slobodu »*regiam libertatem*« (oprost od raznih državnih daća i tereta) podijeljenu godine 1066. od kralja Petra Krešimira. A god. 1091. 28. listopada dobiva prilikom posvete nove (proširene) crkve i »gradsku slobodu« (oprost od svih gradskih nameta) »*quam nulus ex nostris monasteriis habet*« (koju nema nijedan od naših samostana)⁴³. Te je povlastice potvrdio 1102. god. i kralj Koloman⁴⁴.

U popisu dragocjenosti samostana sv. Marije u Zadru koji se datira u XII. do XIII. stoljeće⁴⁵, uz ostale se predmete nabraja i velik broj tekstilnih predmeta: zastora, velova, crkvenog ruha pa čak i jedan grčki sag (*tapete grecum*)⁴⁶. Početkom XIII. stoljeća koludrice sv. Marije u Zadru vadile se i obradivale bisere te njima

vezle skupocjene paramente⁴⁷. Prema podatku u »*Descrizione*« za god. 1237. poklonile su svetomarijske koludrice sa svojom opaticom Bunom u predvečerje blagdana sv. Krševana (23. studenog) samostanu sv. Krševana umjetnički izrađene crkvene paramente: pluvial (plašt), gremijale (pokrivalo za koljena kod najsvečanije biskupske Mise) i linteum (platneno pokrivalo za oltar – oltarnik)⁴⁸. Godine 1305. prodaju iste koludrice radove u tekstilu kako navodi »*Registro*« . . . 26.: »*priah za sukno ko prodasmo 24 škude i 3 libre*«⁴⁹. U raci sv. Šimuna u

⁴² Viktor Novak, *Manastir sv. Marije – riznica hrvatske devetvekovne prošlosti*, Zadarska revija XVI, br. 2–3/1967, Zadar 1967. g., str. 90–92.

⁴³ V. Novak, *Manastir sv. Marije*. o.c., str. 92.

⁴⁴ V. Novak, *Zadarski kartular* . . . o.c., str. 57.

⁴⁵ V. Novak, *Zadarski kartular* . . . o.c., str. 113.

⁴⁶ I. Petricioli, *Umjetnička baština* . . . o.c., str. 96.

⁴⁷ E. Peričić, *Samostan sv. Marije* . . . o.c., str. 56.

⁴⁸ I. Ostojić, *Benediktinci II* . . . o.c., str. 81.

⁴⁹ V. Novak, *Manastir sv. Marije* – . . . o.c., str. 104.

⁴⁹ E. Peričić, *Samostan sv. Marije* . . . o.c., str. 46., bilješka 276.

istoimenoj crkvi u Zadru, uz ostale tekstilne predmete, nalazi se i fragment lanene pokrivače za žensku glavu od tananog lana svilenkastog sjaja na kojemu je vezivo sa šesterokutnim prostornim rješenjem (bez krutih spojnica) koje dominira i daje dojam ornamenta pčelinjeg saća. Dr. Marijana Gušić⁵³ kaže da je to proizvod neprofesionalnog vezilačkog umijeća, te je mogao biti izrađen u nekom ženskom aristokratskom samostanu ili u dvorskom krugu vladarice, te pomišlja na vezu s aristokratskim samostanom benediktinki u Zadru. Do danas preostali vezovi crkvenog ruha i antependija iz XIV. stoljeća, koje Grga Oštrić⁵⁰ pripisuje radu svetomarijskih koludrica, a koji se čuvaju u ruznici samostana sv. Marije, govore o visokoj kvaliteti toga rada. Obilje starih čipaka, koje su se slučajno sačuvale nakon razaranja i požara u drugom svjetskom ratu, govori da su koludrice tog samostana u vrhunskoj kvaliteti gajile i ovaj umjetni obrt⁵¹. Sve nam to govori da su se svetomarijske koludrice vrlo rano počele baviti ručnim radom tekstilne struke, najvjerojatnije od samog početka samostana, tj. od XI. stoljeća i da su ga radile u vrhunskoj kvaliteti, pa je velika mogućnost da su one izradile plašt za kralja Ladislava, najvjerojatnije iz vlastite svile.

Likovi kralja i kraljice na Ladislavovom plaštu morali su biti izvezeni u kraju gdje je bila poznata nošnja hrvatskih kraljeva i velemoža toga doba. Jednake: duge, crvene, vodoravno isprugane čarape kao što ih ima kraljev lik na plaštu ima i lik kralja donatora na freski u crkvi sv. Mihovila u Stonu te lik kralja na prijestolju na ploči pluteja iz crkve sv. Petra u Solinskom polju, a sada na krstionici splitske katedrale, no te su bez boje.

Positivno znademo da su se koncem XI. stoljeća, u vrijeme nastajanja Ladislavovog plašta i onih na njemu vezenih kraljevskih likova, nalazila u samostanu sv. Marije uz ostale kodekse još i dva beneventanska molitvenika i jedan evanđelistar. Molitvenik nazvan »*breviarium*« sada se nalazi u Budimpešti u knjižnici Mađarske akademije s oznakom »*Cod. Lat. 8-0 5*«⁵⁴. Drugi molitvenik nazivan »*officia et preces*« još i »*horae monasticae*« nalazi se sada u Oxfordu u Bodleian Library pod signaturom »*MS Canon liturg. 277*«⁵⁵. U istoj biblioteci u Oxfordu nalazi se i *Večenegin evanđelistar* pod oznakom »*Canonici MS Bibl. Lat. 61*« (Arah. F. d. 33), za koji dr. Viktor Novak navodi da je završen svakako prije intervencije ugarskog kralja Ladislava u Dalmaciji⁵⁶. U njihovim iluminacijama, uz obilje (254) beneventanskih ornamentalnih inicijala sa zoomorfnim elementima, nalazi se i osam inicijala s ljudskim likovima⁵⁷. Ti likovi, a naročito oni u *Večeneginom evanđelistaru*⁵⁸, mogli su utjecati na oblikovanje vezenih likova kralja i kraljice na plaštu kralja Ladislava. To nije teško zaključiti, jer kad se usporede likovi s minijatura i vezeni kraljevski likovi primjećuje se sličnost na više detalja kao što su: tanki i izduženi prsti, povećane glave, uski i geometrijski pravilno oblikovani nosovi, okrugle oči. Naročita je sličnost između nabora na plaštu vezanog lika kraljice i nabora na plaštu minijature lika sv. Ivana ev. u *Večeneginom evanđelistaru* na fol. 50vo. Oba lika imaju plašteve posve plitko prebačene preko lijeve ruke. Stoga s pravom zaključujemo na utjecaj tih minijatura na likovnu izradu kraljevskog para.

Dok izradba ornamentalnih dijelova veza kraljevskih likova govori o vrhunskom zanatskom umijeću, dotle je figuralno oblikovanje likova niže kvalitete. Tu imamo istu pojavu kao i kod radova u kamenu XI. stoljeća u zadarskoj regiji⁵⁹, da radovi u likovnoj izradbi zaostaju u kvaliteti za kvalitetom obrtničke izradbe ornamentata. Ne smijemo zanemariti ni mogućnost utjecaja i tih djela u kamenu, a naročito tadanjih pluteja na vezivo kraljevskih likova na plaštu.

Kako minijaturama navedenih kodeksa i likovnim ostvarenjima u kamenu toga doba, tako su i ovim vezenim kraljevskim likovima zajedničke: naglašena linearost, plošnost te pokušaj prodora u prostor.

Gornje nas činjenice navode na to da su i vezene kraljevske likove aplicirane na plaštu kralja Ladislava također izradile koludrice samostana sv. Marije u Zadru.

Da li je plašt s izvezenim prizorom predavanja vlasti kralja Dmitra Zvonimira kraljici Jeleni Lijepoj bio naručen ili darovan, u ovom času nije važno iako izgleda da je bio poklonjen kao znak privrženosti samostana koji je bio samo za plemićke djevojke a kome je na čelu bila opatica Večenega, odvjetak stare hrvatske kraljevske loze prema drugoj staroj kraljevskoj lozi, jer su hrvatske loze izumrle. Za pristajanje uz Jelenu – Ladislava – Almoša i Kolomana može se nabrojiti više političkih razloga. U Zadru je u to vrijeme hrvatski živalj već bio u većini²⁷, pa je prevladala stara želja riješiti se stare dominacije Bizanta, te je Zadar u posljednjem desetljeću jedanajstog stoljeća ponovno postigao svoj autonomni položaj²⁸. Zatim utječe i strah pred prevlašću Venecije kojoj moć raste i koja ga je doista i okupirala god. 1097. Zatim nepovjerenje u stranku novoizabranog hrvatskog kralja Petra, koji navodno nije mogao uspostaviti red i mir u državi. Također može biti i želja da su pod upravom kralja koji je daleko, pa im neće moći mnogo smetati u njihovu samostalnom upravljanju gradom.

⁵⁰ Grga Oštrić, *Katalog izložbe »Zlato i srebro Zadra« u Zagrebu 1951.* g. JAZU Zagreb 1951. g., izložbeni brojevi 67 do 74, str., 26. do 28.

I. Petricioli, *Umjetnička baština . . .* o.c., str. 96. do 98.

I. Ostojić, *Benediktinci I . . .* o.c., slika 182, te o.c., II, slika 283. i Mate Suić i ostali, *Muzeji i zbirke Zadra, Zora, Zagreb 1954, god.,* str. 108. i slike str. 138. do 141.

⁵¹ Marijana Gušić, *Zbirka čipaka samostana sv. Marije u Zadru, RIZ VI–VII Zagreb 1960. god.,* str. 81–96.

I. Ostojić, *Benediktinci I, o.c.,* slika 181. i o.c., II, slika 282.

⁵² E. Fleming, *Das Textilwerk, Berlin 1927. god.,* str. XVIII.

⁵³ Marijana Gušić, *Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru, RIZ 11–12, Zadar 1965. god.,* str. 229–268.

⁵⁴ M. Grgić, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa, o.c.,* str. 204. i 205. i slika br. 7^a i 11^a.

⁵⁵ M. Grgić, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa, o.c.,* str., 206 slika 7^b.

⁵⁶ Viktor Novak, *Večenegin evanđelistar, Starine JAZU 51, Zagreb 1962. god.,* str. 37.

⁵⁷ Marijan Grgić, *Najstarije zadarske note, RIZ br. 11–12, Zadar 1965. god.,* str. 278.

⁵⁸ Branka Telebaković – Pecarski, *Iluminacije u Večeneginom evanđelistaru, Starine JAZU 51, Zagreb 1962. god.,* str. 49. i 58.

⁵⁹ Ivo Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1960. god.,* table III, IV, V, IX, X, i XVIII.

Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku, o.c.,* str. 138.

Lik kraljice Jelene Lijepe

Također moramo uzeti u obzir i mogućnost ekonomskih razloga. Samostan sv. Marije imao je posjede ne samo u gradu i njegovoj bližoj okolici nego i podalje od grada na teritoriju hrvatske države, pa bi bilo teško voditi gospodarstvo koja se nalazi u dvije različite, većinom zaraćene države, tj. pod Hrvatskom kraljevinom i pod Venecijom, odnosno pod Bizantom. To se je sve zbivalo u vrijeme opatice Večenege, za koju Viktor Novak u svom radu Manastir sv. Marije navodi da je bila rijetko vješt diplomat. A nije li gradnja zvonika između crkve i samostana sv. Marije uzdarje kralja Kolomana za pristajanje uz Ladislava koje se očitovalo i u izradbi i poklonu plašta i slika na njemu s prikazom prijelaza vlasti s hrvatske na arpadsku lozu. Kralj Ladislav i njegovi nasljednici Arpadovići mogli su upotrebljavati taj plašt kao dokaz nasljednog prava na hrvatsko kraljevsko prijestolje. Prvi Anžuvinc koji je naslijedio hrvatsko zatim i ugarsko prijestolje kralj Karlo I. Roberto i bio 1300. god. u Zagrebu prvi put krunjen za hrvatskog kralja⁶⁰, darovao je plašt zagrebačkom biskupu Augustinu Kažotiću (1303. – 1322. godine) prije no što je biskup pao u nemilost dvorske stranke⁶¹. Uz plašt poklonjena je biskupu i relikvija desne ruke sv. Ladislava, kralja,

vjerojatno stoga što je Ladislav u Zagrebu osnovao biskupiju, pa je to ujedno bila i nagrada biskupu za privrženost i vjernost za vrijeme dugotrajne borbe (1300 do 1310. godine) Karla I. Roberta, hrvatskog kralja za ugarsko prijestolje. Osim toga Anžuvincima nije bila ni zanimiva, a ni počudna potvrda da su Arpadovići legalni nasljednici hrvatskog prijestolja.

Plašt se spominje u najstarijem sačuvanom imovniku zagrebačke katedrale iz godine 1394.⁶², a kako ćemo kasnije vidjeti, i u inventarima 1356. i 1387. godine, no ti inventari još za sada nisu pronađeni.

Nakon dolaska u Zagreb plašt, koji je sprijeda bio otvoren⁶³, pretvoren je u misnicu. Pri tome je bilo do-

⁶⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata II*, o.c., str. 21.

⁶¹ Petar Grgec, *Blaženi Augustin Kažotić i njegovo doba*, Hrv. knjiž. društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1963. god., str. 112.

⁶² Ivan K. Tkalčić, *Mon. civ. zagr. XI*, Zagreb 1905. god., str., 125. Andrija Lukinović, *Najstariji sačuvani imovnik zagrebačke katedrale (1394)*, Croarica Christiana, Kat. bogoslovni fakultet Zagreb, Zagreb 1982. god., VI. godište, br. 9, str. 74.

voljno na prednjoj strani šivanjem spojiti oba krila plašta da se dobije misnica zvonolika oblika, kakve su se tada upotrebljavale⁶⁴. Tom je zgodom iz traka koje su obrubljivale sve rubove plašta načinjen ukras na novonastaloj misnici, i to: na prsima veliki križ u obliku velikog slova T (Antunov križ), a na leđima isto veliki križ kroz čitavu visinu misnice, u nas uobičajenog četverokrakog latinskog oblika, a po svim preostalim rubovima, tj. na obodu i na izrezu oko vrata načinjen je obrub. Kako su vjerojatno trake bile prilično oštećene te ne bi dostajale za sve predviđene ukrase, rezali su ih u dvije različite širine. U šire za izradu križeva široke oko 15 cm i uže oko 6,5 cm za obrube oboda i izreza za vrat. U tom su slučaju trake bile prvotno široke oko 22, odnosno 29 cm. Tom su zgodom i likovi kralja i kraljice preneseni s prednje, tj. s prsne strane plašta na leđnu stranu sada nastale misnice, jer na profanim plaštevima, kao što je bio ovaj kralja Ladislava, reprezentativna strana je prsna, dok je na misnicama, uglavnom još i danas reprezentativna strana leđna. Tako je na jednostavan način star i oštećen plašt pretvoren u misnicu zvonolika oblika, koju spominje inventar zagrebačke katedrale iz 1394. godine riječima: »Primo casula nigris coloris de palio sancti Regis Ladislai facta« (Prvo misnica crne boje učinjena iz plašta sv. kralja Ladislava)⁶⁵. Inventar zagrebačke katedrale iz godine 1582. na strani 11, redak 14⁶⁶, nabroja ga među crkvenom odjećom riječima: »Item vestis Sancti Regis Ladislai« (također odjeća svetog kralja Ladislava) i naknadno je pripisano »tota lacera« (sva poderana). Inventar iz 1602. godine nabroja ga još među crkvenom odjećom te spominje da je poderan »Pars vestis Sancti Lad. Regis – lacera« (dio odjeće sv. Lad. kralja – poderan)⁶⁷. Inventar iz godine 1693. već ga nabroja među relikvijama, te piše da je jedan »protofolium« (sandučić) s kostima sv. Petra, mučenika te nastavlja »Item aliud profolium simile in quo manet pallium st. Regis Ladislai« (Također drugi sličan sandučić u kom se nalazi plašt sv. kralja Ladislava).

Najvjerojatnije je u vremenu između godine 1602. kad je plašt još upotrebljavan kao crkvena odjeća i godine 1693, kada ga već smatraju relikvijom, označen na desnom ramenu na leđnoj strani poviše od prečke križa vezenim natpisom na crvenoj svili »LADIZL REG« (*Ladislai regis – Ladislava kralja*). Na misnici takav natpis i k tome na reprezentativnoj strani ne bi nikako pristajao, dok je potrebno da kao i sve ostale relikvije bude označen kome relikvija pripada. Od godine 1711. gubi se u inventarima svaki trag plaštu, da se opet nakon skoro dvijesta godina pojavi u inventaru iz godine 1897. pod brojem 107: »Pallium s. Ladislai R. in forma pluvialis inventum a. 1872. in altari s. Ladislai r.« (odjeća sv. Ladislava kralja u obliku plašta nadena 1872. g. u oltaru sv. Ladislava kralja). O tom nalazu izvješćuje zagrebački »Katolički list«, br. 30 od 24. VII. 1873. g. na strani 239⁶⁸. Malo dana nakon te vijesti dolazi u Zagreb iz Budimpešte dr. Imre Henszlmann, kako on sam navodi u svom članku objavljenom 1876. god. u, »Archaeologiai ertestítő«⁶⁹, i tu nalazi kazulu – plašt koja je već bila vraćena s drugim stvarima iz Beča gdje je trebala biti izložena na Svjetskoj izložbi od 1. V. do 2. XI. 1873⁷⁰. Opisujući tkaninu kazule stavlja ju u bizanski ili sicilijanski krug, no primjećuje da nedostaju u utkanom motivu

životinjski likovi te ima samo geometrijski i biljni ornament. Karakter vezenih slova na komadiću crvene svile našivene na plašt s natpisom »LADISL REG« navodi na početak XIV. stoljeća, te po tome drži da je tada nastala kazula⁷¹. Opisujući vezene kraljevske likove i krune na njima, uspoređuje ih s likom cara Justijana na mozaiku u crkvi sv. Vitale u Raveni. Navodi da kralj na vezenom liku ima hlače te da u ispruženoj ruci drži krug, prsten ili cvijet. Podrobno se zadržava na načinu bodova i vezenja, te primjećuje da osoba koja je vezla ove kraljevske likove još ne poznaje način vezenja u »lančiću«. Vezivo uspoređuje s vezivom na kazuli sv. Pavla iz XII. st.⁷² koju je vidio na izložbi u Beču 1876. godine, te primjećuje da su oba lika na našoj kazuli starija za čitavo stoljeće. Uz članak donosi i crtane slike kralja i kraljice, ali na žalost odvojeno, pa se nemože zapaziti njihova komunikacija.

Okolo godine 1880. fotografirao je oba lika, kralja i kraljicu⁷³, ali odvojeno zagrebački fotograf Ivan Stadel⁷⁴.

Godine 1885. izdaje Ivan K. Tkalčić svoju knjigu »Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada«, te kad u njoj opisuje riznicu među moćima (*reliquiae sanctorum*) nabroja i »Plašt sv. Ladislava kralja, prekrojen u kazulu, od crne svile sa vezenima na njoj dvima slikama. Ovaj plašt dobio je biskup Kazoti na dar od kralja Karla Roberta«⁷⁵.

Godine 1894. dr. Ivan Bojničić u »Prosvjeti«⁷⁶, opisujući najvrednije stvari u riznici stolne crkve zagrebačke,

⁶³ Takav oblik otvorenog plašta imaju osim biskupskog plašta iz X. stoljeća u ravenatskom Dijecezanskom muzeju još i lik kralja na freski u crkvi sv. Mihovila u Malom Stonu kao i vezeni likovi kralja Zvonimira i kraljice Jelene Lijepe na plaštu kralja Ladislava.

⁶⁴ Dragutin Kniewald, *Liturgika*, Zagreb 1937. god., str. 97.

⁶⁵ I. Ostojić, *Benediktinci* I, o.c., br. 182.

⁶⁶ Vidi bilješku br. 62.

⁶⁷ Inventar se nalazi u riznici zagrebačke katedrale. Inventari iz godine 1687. i 1707. spominju pet starih misnica »stari rad«, koje se ne uobičajavaju upotrebljavati.

⁶⁸ Inventar se nalazi u riznici zagrebačke katedrale.

⁶⁹ Našao ga je prebendar Ivan K. Tkalčić, koji je, ne uočivši abreviature u natpisu, na njemu pogrešno pročitao natpis i kraljevske likove na njemu pogrešno pripisao kralju Ladislavu i njegovoj ženi, odnosno njegovoj sestri Jeleni Lijepoj.

⁷⁰ Imre Henszemann, *A zágrábi casula*, *Archeologiai értesítő*, X kötet, broj 6 od 30. VI, Budumpešta 1876. god., str. 165–171.

⁷¹ Obzor iz Zagreba čitavu 1876. god. izvještava o Svjetskoj izložbi u Beču, a 21. travnja piše: »Hrvatski paviljon neće biti otvoren 1. svibnja, jer služi za magazin ugarskih stvari . . .«, te predlaže da se ne izlaže ništa.

⁷² Pogreška je u tome što drži da su istovremeno na plašt (kazulu) našivene i vezeni likovi kraljevskog para i svilena crvena cedulja s natpisom, iako su posve različite tehnike vezenja na likovima kraljevskog para i na natpisu.

⁷³ *Jahrbuch Centralkommission sur Erforschung 1860. god.*

⁷⁴ Originalni negativ (ploče) čuvaju se u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu pod brojevima 771. i 772.

⁷⁵ Nada Grčević, izložba »Fotografija u Hrvatskoj I«, Zagreb 6. do 25. I. 1978. god., katalog, str. 31, br. 247 X.

⁷⁶ Ivan K. Tkalčić, *Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada*, Zagreb 1885. god., str. 117.

⁷⁷ Ivan Bojničić, *Riznica stolne crkve zagrebačke*, Prosvjeta, Zagreb 1894. god., str. 427. do 431.

⁷⁸ U donjem zidanom dijelu oltara sv. Ladislava nalazi se još i danas ugrađen niski dvokrilni zidni ormar.

Lik kralja na reljefu splitske crkvice

Lik kralja na freski u Stonu

navodi: »Od osobite umjetničke i historičke vrijednosti je plašt (palium) utemeljitelja stolne crkve sv. kralja Ladislava«, te dalje navodi da ga spominju inventari iste stolne crkve iz godine 1356. i 1387, te da je služio kao kazula i da ga je posve zaboravljena u novije doba našao Ivan K. Tkalčić u »jednoj školji za oltarom sv. Ladislava«⁷⁷. Vezivo na njem stavlja u XI. stoljeće, te kaže da »spada među najstarije i najdragocjenije spomenike sredovječne tekstilne umjetnosti«⁷⁸. Uz članak donosi manju sliku (fotografiju) vezenog kraljevskog lika. Ispod nje piše: »Dio krunidbenog plašta sv. Ladislava«⁷⁹.

Godine 1895. Ivan Bojničić ponavlja isti članak s istim slikama na mađarskom jeziku u »Archaeologiai értesítő«⁸⁰. U njem izostavlja netočnosti iz članka u »Prosvjeti« iz godine 1894, tj. da je to krunidbeni plašt kralja Ladislava, te da su mu se divili stručnjaci na izložbi u Beču i Budimpešti⁸¹. Članak završava; »... to je jedna od najstarijih uspomena domaće tehnike vezenja i tkanja. Ovaj plašt izvan svake sumnje spada među najdragocjenije predmete ove prvostolne crkve«.

Godine 1896. dr. Béla Czobor u svom članku »Kirchliche Denkmäler«⁸² naziva taj plašt »Ladislavova misni-

ca«⁸³, te drži da je tekstil iz sicilijanske radionice jedanaestog stoljeća. U opisu spominje da okrunjeni muškarac »... u desnoj ruci drži okruglu stvar (jabuku?)«. Druga figura je okrunjena žena. Za vezivo drži da je vrlo pri-

⁷⁸ Navod da su na izložbama u Beču i Budimpešti plašt i vezivo »među strukovnjacima najveću senzaciju pobudili« neće biti točan.

⁷⁹ Plašt je, uspoređen s ostalim poznatim kraljevskim plaštevima toga stoljeća, prejednostavan da bi mogao biti krunidbeni. Osim toga prizor prikazan na njemu govori da je načinjen poslije 1089. god. (nakon smrti kralja Zvonimira), a kralj Ladislav je krunjen 1077. g. – Još i danas postoji u Budimpešti krunidbeni plašt-kazula sv. Stjepana, ugarskog kralja, koji je i poslije njega služio kao ugarski krunidbeni plašt.

⁸⁰ Ivan Bojničić, *Az árvíz – Károsultak, A zagrabi szkesegyház kincsa-ra*, Archaeologiai értesítő, XV kötet, Budapest 1895. god., str. 149.

⁸¹ Vidi bilješku br. 79.

⁸² Béla Czobor, *Kirchliche Denkmäler, Die Historischen Denkmäler Ungars*, Martin Gerlach et Schenk, Budapest 1896. god., str. 58. i 59, slika 82. i tabla XII.

⁸³ Analogno s plaštem – misnicom kralja sv. Stjepana, za koji se drži da je prvobitno bio misnica, a zatim upotrijebljena kao krunidbeni plašt kralja Stjepana i kasnije svih ugarskih kraljeva.

⁸⁴ Vidi bilješku br. 71.

mitivno te ga stavlja »jedva u XI st., radije u XIII«. Na tu ga misao navodi karakter slova vezanih na crvenoj svili koja je kao natpis našivena na misnici – plaštu⁸⁴. Navodi da je nađen u staklenom ormaru 1873. godine kraj oltara sv. Ladislava. Donosi sliku (fotografiju) cijelog plašta, a na tabli slike (isto fotografije) zasebno kralja i zasebno kraljice i pogrešno ih postavlja: naime okrenute su jedna drugo leđima mjesto da gledaju jedna u drugu, pa se stoga ne može vidjeti kako one međusobno konverziraју gestama ruku, kako se to lijepo vidi na originalu.

Dok gore navedeni autori pišu da je plašt pronađen 1873. godine, inventar riznice iz godine 1897. govori da je pronađen 1872. godine.

Na popisu predmeta iz zagrebačke riznice određenih za Opću državnu izložbu u Budimpešti godine 1896. u hrvatskom paviljonu⁸⁵, nabraja se pod rednim brojem 54: »Stari modri plašt sv. Ladislava«. Plašt je kasnije precrtan i dodana napomena »ne«, a u rubrici procjene mjesto vrijednosti plašta stoji »historička vrijednost«.

U vremenu između 1914. i 1915. godine fotografirao ga je u cijelosti kao i zasebno likove kralja i kraljice⁸⁶, kustos muzeja u Zagrebu i konzervator prof. Vladimir Tkalčić fotografirajući skoro čitavu riznicu katedrale⁸⁷.

Inventar metropolitanske crkve zagrebačke iz godine 1915.⁸⁸ nabraja ga pod rednim brojem 167 među relikvijama i navodi: »Plašt sv. Ladislava kralja« uz napomenu »Taj je plašt jedan od najstarijih i najdragocjenijih spomenika sredovječne tekstilne umjetnosti te mu se ima osobita briga posvećivati da i ovi ostanci ne propadnu« (slika br. 1a).

Prvi put sam se sreo s ovim plaštem god. 1935. Tada je bio pod staklom u plitkoj drvenoj vitrini (okviru) trapeznog oblika koja je visjela u riznici iznad ulaznih vrata. Na njoj je staklo bilo sastavljeno od šest okna povezanih drvenim šprljcima. Vjerojatno je ta vitrina onaj »stakleni ormar« koji spominje I. Henszlmann godine 1876. i Bela Czobor 1896. godine, da je u njemu nađen plašt 1873. godine, a godine 1894. i 1895. I. Bojničić, da se u njemu čuva.

U novije vrijeme plašt je bio izložen 1962. god. na izložbi »Kazula kroz vjekove« u sakristiji zagrebačke katedrale, dne 21. veljače od 14 do 19 sati koliko je i trajala izložba. Tu je izložbu priredio Dijecezanski muzej u Zagrebu u vezi s liturgijsko-pastoralnim tečajem za svećenike u Zagrebu od 20. do 22. veljače te godine. Za tu izložbu plašt je bio izvađen iz svoje vitrine te je ispod njega mjesto papira stavljeno platno, koje je napeto na već postojeću drvenu pozadinu vitrine. Plašt je na to platno pričvršćen šivanjem namjesto dotadašnjim risačim čavlicima. Jedan manji dio svilene tkanine, koji je tom zgodom s prednje (prsne) strane otpao, pričvršćen je šivanjem na leđa plašta (na stranu koja je vidljiva) niže lika kraljice. Također jedan manji dio uske ukrasne trake koji je također otpao s prednje strane stavljen je na obod ledne strane da popuni liniju samog ruba oboda i da djelomice pokrije oštećenja na tom mjestu poderane i dijelom manjkave podstave (svilena tkanina na tom mjestu manjka). Dva posve kratka dijela takve uske trake prenesena su na rub izreza oko vrata gdje je postojao posve mali dio te trake (slika br. 1b). Tom je zgodom šesterodjelno prozorsko staklo zamijenjeno debelim sta-

klom za izloge u jednom komadu⁸⁹, a uklonjeni su šprljci koji su povezivali staklena okna i priječili cjelovit pogled na plašt te pritiskali samo lice plašta.

Zatim je izložen 1971. godine u vezi s Internacionalnim Marijanskim i Mariološkim kongresom u Zagrebu na izložbi »Izložba zagrebačke riznice« u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu. Tom su zgodom rupe oštećenja na podstavi plašta rezanjem izravnane (slika 1c). Te iste godine mu je prvi put u boji objavljena čitava slika u knjizi *Ilustrirana povijest Hrvata*⁹⁰, a nakon toga iste 1971. godine također u boji u *Tisućljetni Zagreb*⁹¹, te godine 1980. isto u boji u knjizi Josipa Horvata, *Kultura Hrvata kroz 1000 god. I*, iza str. 64. Posljednji put plašt je bio izložen 1983. godine u Muzejskom prostoru (bivši isusovski samostan) na Jezuitskom trgu u Zagrebu od 13. III. do 15. IX. na izložbi *Riznica zagrebačke katedrale*⁹². Za tu su zgodu ranije obrezane rupe na podstavi u dnu plašta zatvorene zakrpama koje su uzete s prednje strane podstave plašta koja gledaocu nije vidljiva. U katalogu te izložbe na str. 47. reproducirani su u boji likovi kralja i kraljice ispravno postavljeni jedno prema drugome te se lako zapaža komunikacija između njih (predavanje i primanje kraljevske jabuke – vlasti) čemu pridonosi i retuširanje (uklanjanje) uspravne prečke križa koja u originalu stoji između njih. Na slici se vidi mali dio poprečne prečke križa iznad njihovih glava. Plašt je također reproduciran u totalu na str. 95. u crnobijeloj tehnici kao i vezeni natpis = LADIZL REĀ = no na žalost naopako (gore-dolje)¹²⁰. Za lice kataloga izložbe upotrijebljen je otisnut u koloru lik kralja skoro u originalnoj veličini, dok je dva puta uvećan (200%) upotrijebljen također u koloru na plakatu za tu izložbu. Izdana je i razglednica u boji s likom kraljice Jelene Lijepe. Ta velika publikacija slika kralja i kraljice s plašta govori nam da su i organizatori *Izložbe zagrebačke riznice* godine 1983. osjećali veliku vrijednost plašta, iako im nije bilo poznato koga ti likovi na plaštu prikazuju.

Nakon izložbe plašt je obješen u sakristiji katedrale na mjesto gdje je dotad bila niša i u njoj slika *Raspeće s kraljevima*⁹³. Tom je zgodom ništa zazidana, a ravan

⁸⁵ Popis se nalazi među inventarima u riznici zagrebačke katedrale.

⁸⁶ Originalni negativni – ploče čuvaju se u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu pod brojevima: 1052, 1053 i 1130.

⁸⁷ Društvo za čuvanje starina u Zagrebu dobilo je 1913. godine dozvolu od Prvostolnog kaptola da slika vrijedne predmete u riznici zagrebačke katedrale, pa je godine 1914. i 1915. prof. Vladimir Tkalčić snimio 220 snimki u riznici. Prema bilješki na drugoj strani inventara iz godine 1915. a koji se čuva u riznici.

⁸⁸ Ljudevit Ivančan, *Inventar metropolitanske crkve zagrebačke 1915. godine* (u rukopisu, u riznici katedrale, str. 41.)

⁸⁹ Kako se novo široko staklo nije moglo unijeti u riznicu zbog uskog stubišta, to je jedan donji bio odrezan i u riznici opet spojen olovnom šipkom. Godine 1983. nakon izložbe je i to staklo promijenjeno.

⁹⁰ Josip Adamček, Igor Karaman, Nada Klaić i ostali, *Ilustrirana povijest Hrvata*, Stvarnost, Zagreb 1971. god., str. 57.

⁹¹ Igor Kampuš i Igor Karaman, *Tisućljetni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb 1975. god., str. 30.

⁹² Zdenka Munk, *Tekstilne dragocjenosti iz katedralne riznice*, Katalog izložbe Riznica zagrebačke katedrale, Muzejski prostor, Zagreb 1983. god., str. 89. do 93.

⁹³ Grgo Gamulin je atribuirao Gianu Francescu da Tolmezzu u članku, *Dodatak za Gian Francesca da Tolmezzo*, Peristil 4, Zagreb 1961, str. 82.

okvir koji je davao dojam plitke vitrine zamijenjen je okvirom visoke profilacije pa sada izložak daje dojam uokvirene slike. Tom je zgodom promijenjeno i staklo, jer je prijašnje bilo na jednom uglu spojeno olovom, kako bi se ono moglo unijeti u riznicu po uskim stubama, potrebno je bilo jedan ugao stakla privremeno ukloniti.

Vidjeli smo da se plašt u dokumentima naziva sad plaštem, a sad misnicom (kazulom), što je posve razumljivo, jer je on sukcesivno i jedno i drugo⁹⁴. Redovito se naziva prema svojoj tadanjoj funkciji, tj. kad je služio kao misnica naziva se misnicom (kazulom) i nabraja se u inventaru među crkvenim ruhom, a kad je pak izvan takve uporabe i štuje se kao relikvija, onda se naziva plaštem i u inventarima se nabraja među relikvijama. Također se naziva sad crnim, a sad modrim. Kako je plašt vrlo tamne petrolejski modre boje te mu pri jakom svjetlu izbija njegovo modriilo, a pri slabijem svjetlu izgleda crn.

Neće biti naodmet istaći da je uočljiva sličnost nekih detalja na vezenom liku kralja Zvonimira na plaštu kralja Ladislava s već ranije poznatim likovima kraljeva na hrvatskom teritoriju (slike br. 8 i 9). Rukavi su uski na sva tri lika, tj. na liku kralja Zvonimira, vezenom na plaštu kralja Ladislava i na liku kralja na kamenom reљеfu pluteja iz krunidbene crkve sv. Petra na Solinskom polju, a sada na krstionici u Splitu, kao i na liku kralja donatora na freski u crkvi sv. Mihovila u Stonu. Također na sva tri lika kralj je obuven u čarape vodoravno isprugane i šiljatu obuću. Likovi kralja Zvonimira na plaštu i lik kralja donatora na freski u Stonu imaju duge crvene čarape s tom razlikom da su čarape na liku na freski između pruga urešene još s po dva kosa križića. Stonski i zagrebački kraljevski likovi obučeni su u kratke haljine do koljena i zaogrnuti plaštevima otvorenim s prednje strane. Plašt kralja na freski u Stonu urešen je slično kao i plašt kralja Ladislava i plašt vezenog lika kraljice Jelene Lijepje kao i dio uske stole (?) na vezenom liku kralja Zvonimira nizovima geometrijskih oblika, koji su popunjeni ornamentima. Osim toga je plašt kralja donatora na freski u Stonu po svom rubu urešen širokom ornamentiranom trakom, a po ostacima traka na plaštu kralja Ladislava naslućujemo da je i on bio tako urešen.

STANJE PLAŠTA I LIKOVA NA NJEMU

Plašt je veoma oštećen, što od uporabe, što od zuba vremena, a što od vlage, jer je bio gotovo puna dva stoljeća čuvan u zidnom ormariću u stipesu (ispod menze) oltara sv. Ladislava. A njegovoj je manjkavosti po svoj prilici pridonijelo neispravno štovanje plašta kao relikvije te su vjerojatno i s njega kidali komadiće tkanine kao relikvije za uspomene. Svilena tkanina je ispucana i manj-

kava, pa je ona koja je lice plašta i najoštećenija. Od te je tkanine na prednjoj, tj. prsnoj strani, koja se na izloženom plaštu ne vidi, ostalo najmanje, svega oko 20% što je i razumljivo, jer se na misnici najviše dere baš ta prednja strana. Na toj je strani svilena tkanina sačuvana većim dijelom uz uspravnu gredu križa. Na leđnoj strani koja se vidi na izloženom plaštu sačuvalo se oko 50% te svilene tkanine (slika br. 1a.) Takvo stanje plašta nalaze već godine 1873. Imre Henszlmann, te godine 1894. I. Bojničić i godine 1896. B. Czobor⁹⁵. Svilena tkanina na licu plašta je toliko dotrajala te je postala vrlo krhka da se i pri malo neopreznog baratanja odmah drobi, a mjestimice i mrvu u prašinu.

Podstava je uglavnom dobro sačuvana te je gipka i čvrsta, jer je i lan otporniji i od svilene i od vunene tkanine na utjecaj vlage. Na nju su pojedini dijelovi svilenog lica plašta kod pojedinih popravaka pričvršćivani šivanjem. Jedino je nešto poderana na desnom ramenu, dok je na leđnoj strani iznad lijeve pete znatnije oštećena i dijelom manjkava (slika br. 1a). Te su rupe pri izlaganju godine 1971. rezanjem izravnane, a godine 1983., opet za izložbu, pokrpane s krpama sa podstave na prednjoj strani. Manjak kao i oštećenja se odnose na dio treće, najuže pole podstave koja ima oblik kružnog odsječka s najvećom širinom od 15,5 cm. Izvjestan dio podstave koji manjka upotrijebljen je pri pečačenju kutije (protofoliuma) u kojoj se plašt čuvao od 1693. do 1872. godine, kako se to vidi po ostatku tekstila u jednom pečatu što ćemo kasnije detaljnije promotriti u opisu te kutije (protofoliuma).

Ukrasne su trake uglavnom dobro sačuvane (slika br. 5). Sada ih ima na prsnoj strani plašta oko 60%, a na leđnoj, izloženoj strani oko 95%. Na jednoj užoj traci izrezan je manji dio. Šire trake iz kojih su sastavljeni križevi oštećene su tako što je na Antunovom križu koji je na prsnoj strani od desnog kraka horizontalne prečke odrezano od cijele njezine duljine oko 3 do 5 cm. A na latinskom križu na leđima manjka opet na desnom kraku vodoravne prečke od njezine širine po čitavoj duljini komad 3 do 5 cm širok. Pozlaćena nit kojom su sve trake satkane dosta je izlizana, pa mjestimice probija smeđa boja osnove pozlaćene niti.

Komadić crvene svile na kom je izvezen natpis LA-DIZL REĀ (slika br. 4) po sredini je poderan, no to ne smeta čitanju natpisa.

Na vezenim likovima kralja i kraljice ne primjećuju se veća oštećenja osim što na jednoj uzvisini kraljeve krune manjka kuglica, dok na liku kraljice manjka donji dio lika cc od koljena lijeve i lista desne noge, što iznosi oko 3,5 do 2,5 cm visine lika, uzevši da je lik kraljice bio za 2 cm niži od lika kralja. Na preostalom dijelu veza kraljice također na donjem kraju vezivo je oštećeno na površini cc 1 cm². Na oba je lika pozlaćena nit, kojom su većim dijelom likovi vezeni, mjestimice izlizana, pa na tim mjestima probija svijetlosmeđa boja osnove pozlaćene niti.

VREDNOVANJE

Naravno, čista svilena tkanina je i danas, kraj tolikih raznih umjetnih svila vrlo skupa makar se danas proizvodi mnogim tehničkim pomagalicama.

⁹⁴ Vidi bilješka br. 88.

⁹⁵ Vidi bilješke: br. 69, 76, 80 te 82.

⁹⁶ Isler Ursula, *Wirtschaftliche und kulturelle Bedeutung der Seide*, referat na međunarodnom kongresu o svili u Luzernu, Neue Zürcher Zeitung 1979. god., br. 223, od 26. IX. 1979, str. 68.

⁹⁷ Suić Mate, *Muzeji i zbirke Zadra*, Zadar 1953, str. 121.

Zlato i srebro Zadra, Izdavački zavod JAZU, Zagreb (bez paginacije slika i ostalih podataka).

⁹⁸ Gamulin Grgo, *Slikana raspela u Hrvatskoj*, Monumenta artis Croatiae, Grafički zavod Hrvatske i ostali, Zagreb 1983, str. 115, A. I.

U starom vijeku, do cara Justinijana, uvozila se je gotova svilena tkanina najprije samo iz Kine a zatim i iz drugih država istočne Azije. Karavane koje su je prenašale prolazile su teškim putem, kroz visoke planine, močvare i pustinje, opasnim zbog razbojnika, zvijeri i gudura. Takovo je putovanje trajalo 3 do 4 godine da bi završilo prodajom te dragocjene tkanine na Mediteranu od Bizanta pa do Rima. Kako je taj »svileni put« prolazio preko, a kasnije i iz same Sirije dobila je svila kraj svog latinskog naziva »seta« još i pridjev »serica«, dok su te smjele putnike i specijalne trgovce svilom nazivali »seri«, pa makar i ne bili Sirijci. Nakon što su cc. 520. godine u vrijeme cara Justinijana u Bizant krišom donesena jajašca svilene bube, počelo se u Bizantu u VI. stoljeću razvijati svilogojstvo i svilarstvo, a ono je u XII. stoljeću doživjelo svoj cvat. Tu su privrednu granu prenijeli poslije VIII. stoljeća Arapi prilikom svojih osvajanja sve do u Španjolsku. Križari koji su 1202. godine prolazno osvojili Carigrad, te su tijekom XIII. stoljeća prenijeli iz Bizanta uzgoj i izradu svile u italske gradske republike⁹⁹.

Naprijed smo već spomenuli da je već u XI. stoljeću dokumentirano i svilogojstvo i svilarstvo na otoku Rabu u samostanu benediktinki.¹⁰⁰ U citiranoj nagodbi o plaćanju danka Veneciji u iznosu 10 libra (cc. 4,55 kg) svile, navedena je i novčana vrijednost – 5 libra žežena zlata.¹⁰¹ Cijena svile iznosi za 1 libar (0,45 kg) svile 1/2 libra žežena zlata (= 5 dukata = 100 solda = 1.200 denara), što znači da je vrijednost 9 dkg svile bila ravna jednom dukatu, tj. 20 soldi ili 240 denara. Sada nam je jasno da se je svila i u krajevima u kojima se proizvodila i tkala mogla upotrebljavati samo u najvišim slojevima tadanjeg društva i u eminentnim crkvama za najsvečanije zgrade.

Od tih skupih i rijetkih svilenih tkanina iz srednjeg vijeka malo ih se sačuvalo do današnjeg dana, a te se čuvaju u muzejima i riznicama. Dok su neke stradale od upotrebe ili zuba vremena, dotle su druge stradale nekorektnih restauracija, jer su stare originalne svilene tkanine koje su bile poderane izmijenili novim te na njih aplicirali stare originalne vezove. Valorizirali su samo vezove, dok su staro tkanje potcijenili. To se dogodilo plaštu cara Henrika II. iz XI. stoljeća kad su ga na gornji način restaurirali u XVI. stoljeću i ponovno 1954. godine. Jednaku sudbinu doživio je plašt sv. Kunigunde u XVI. stoljeću. Plašt cara Otona IV. bio je pretvoren u pokrivalo, da mu poslije vraćaju prvobitni izgled.

Nas zanimaju tekstilne tvorevine koje su vremenski blize nastanku plašta kralja Ladislava, pa ih pogledajmo.

1. *Plašt sv. Henrika II*, cara, koji se čuva u katedralnoj riznici u Bambergu. Izrađen je između 1010. i 1020. godine u Regensburgu (?) u južnoj Njemačkoj. Visok na leđima 154 cm, dok promjer njegova polukruga iznosi 297 cm. Ukrašen je mnoštvom vezenih aplikacija većinom kružnog i osmerokutnog oblika u kojima su vezeni likovi zodijaka, životinja i ljudi popraćeni natpisima koji ih tumače. Obod plašta ukrašen je natpisom posvete caru i oznakom autora. Na njemu je 1503. godine, i opet 1954. godine, izmijenjena osnovna tkanina.¹⁰²

2. *Plašt sv. Kunigunde*, koji se čuva u katedralnoj riznici u Bambergu. Izrađen oko 1020. godine. Visok na leđima 162,5 cm, a promjer polukruga mu je 286 cm. Ukrašen je mnoštvom okruglih aplika u kojima su vezene figure Starog i Novog zavjeta, a na leđima ima u središtu lik mladog Krista u mandorli. Svaku sliku prate natpisi. I taj spomenik kulture prošao je kao i gornji, tj. u restauraciji u XVI. stoljeću izmijenili su mu osnovnu tkaninu.¹⁰³

3. *Plašt sv. Stjepana*, kralja načinjen je iz misnice koju su kralj Stjepan i kraljica Gizela 1031. godine darovali crkvi sv. Marije u Szekesfehervaru. Visok na leđima 135 cm, a promjer mu je 286 cm. Ukrašen je vezivom koje prikazuje Krista u mandorli okruženog apostolima u nišama, te prorocima, svecima i donatorima Stjepanom i Gizelom kao i natpisima. Kasnije je služio kao krunidbeni plašt ugarskih kraljeva.¹⁰⁴

4. Takozvani *Jahači plašt cara Henrika II. Svetog*, čuva se u katedralnoj riznici u Bambergu. Italija (?) XII. stoljeće. Ledna visina 156 cm, a promjer mu je 307 cm. Ukrašen je s 13 medaljona promjera 48 cm s prikazima okrunjenog jahača kako jaši preko pobjeđenih i ponovo kao lovac na lavove sa sokolom. Vezan je zlatom i svilom.¹⁰⁵

5. *Krunidbeni plašt Trećeg Rimskog Carstva*, čuva se u dvorskoj riznici u Beču. Sicilijanski rad, Palermo 1133–1134. godine. Uobičajenog polukružnog oblika promjera 342 cm. Crveni svileni keper ukrašen vezivom zlatnom i svilenom niti. Na leđima ga resi kroz cijelu visinu stilizirano stablo života oko kojega su postavljeni u simetriji likovi lava kako hvata devu. Ukrašen je mnoštvom bisera i dragog kamenja. Na obodu je ukrašen kuftskim natpisom da je izrađen u kraljevskoj radionici za kralja Rogera II (1130–1154.) Kasnije se upotrebljavao kao krunidbeni plašt njemačkih kraljeva i careva (Trećeg Rimskog Carstva).¹⁰⁶

6. *Drugi Plašt sv. Kunigunde* čuva se u katedralnoj riznici u Bambergu. Izrađen je u južnoj Njemačkoj oko 1020. god. Ukrašen je s mnoštvom odijeljenih prizora, većinom iz Isusova života i natpisima oko njih. Plašt je konzerviran 1960. godine i tada su figure stavljene u svoj nekadašnji »nered«.¹⁰⁷

7. *Pluvijal – plašt Kralja Velikoga* čuva se u katedrali u Metz, izrađen u Španjolskoj ili na Siciliji oko 1200. godine. Visok na leđima 142 cm, a promjer mu je polukruga 304 cm. Crveni svileni keper ukrašen vezivom zlatnim i svilenim nitima koje prikazuju četiri velika raskriljena orla. U XVI. stoljeću pretvoren je u crkveni plašt (pluvial) i tom je zgodom po obodu obrezan a na

⁹⁹ P. E. Schramm und F. Mütterich, *Denkmale der deutschen Königen und Kaiser*, München 1962, str. 163, br. 130.

¹⁰⁰ Vidi bilješke br. 39 i 40.

¹⁰¹ Vidi bilješku br. 37.

¹⁰² P. E. Schramm und F. Mütterich, *Denkmale der deutschen Könige und Kaiser*, München 1962, god., str. 163, br. 130.

¹⁰³ P. E. Schramm und F. Mütterich, o.c., str. 163, br. 131.

¹⁰⁴ E. Kovács, *Casula Sancti Stefani Regis*, Acta historiae artium V, Budapest 1958, god., str. 181.

¹⁰⁵ P. E. Schramm und F. Mütterich, o.c., str. 186, br. 189.

¹⁰⁶ P. E. Schramm und F. Mütterich, o.c., str. 182, br. 179.

ravnoj (prsnjoj) strani mu je dodana traka s onodobnim vezivom svetačkih likova.¹⁰⁸

8. Takozvani *plašt cara Otona IV.* čuva se u Muzeju Anton-Ulrih u Braunschweigenu, 96x308 cm. Crveni bizantski svileni keper na lanenoj podstavi. Zlatnom, pozlaćenom žicom i svilenom niti izrađeni su 10 do 18,5 cm. široki ukrasi koji se ponavljaju: Krist s knjigom na prijestolju, Marija sa cvijetom na prijestolju, lebdeći anđeli s kadionicama, pa lavovi, orlovi, zvijezde i polumjeseci. Bio je prerađen u pokrivalo, a godine 1876. i opet 1930. vraćen je koliko je to bilo moguće u svoj stari oblik.¹⁰⁹

9. *Plašt – kazula sv. Tome Becketa* čuva se u katedrali u Vermu u Italiji. Rađen u Španjolskoj, Almerija 1116. godine. Visok 160 cm, polukružnog oblika, svileni keper. U nizovima krugova koji su povezani manjim krugovima nalaze se svilom vezeni medaljoni promjera 20 cm s likovima vladara na prijestolju, te lovci sa sokolom i psom, grifoni, ptice i lovačke scene. Na leđima je traka s kuftskim pismom koje govori o porijeklu i vremenu nastanka. Po tradiciji ga je Toma od Canterburyja upotrebljavao kao kazulu.¹¹⁰

10. *Sag iz Bayeuxa* čuva se u Muzeju kraljice Matilde u Bayeuxu. Visok 0,50–0,55 m, a dug je 70,35 m. Rađen u Normandiji ili Engleskoj između 1066. i 1077. godine. Na bijelom lanenom platnu izvezeni su bojanom vunom prizori normanskog osvajanja Engleske pod knezom Vilimom. Pojedini su prizori popraćeni latinskim tekstom. Upotrebljavao se kao ukras u katedrali u Bayeuxu za svečane prigode.¹¹¹

11. *Ukrasni zastor (sag stvaranja)*, čuva se u katedrali u Geroni, Španjolska. Sada je veličine 365x470 cm, a bio je cc. 500x500 cm. Izrađen je u Kataloniji u XI. stoljeću. Vezan vunom na vunenoj osnovi (vuneni keper) prikazuje u manjem krugu Krista kao stvaraoca a oko njega je u isječcima većeg kruga prikazano stvaranje svijeta po danima. U kružnicama oko krugova je tekst iz Biblije koji govori o stvaranju svijeta. I ostali su dijelovi saga bogato ukrašeni raznim prizorima, osobama i personifikacijama koji su vezanim pismima protumačeni.¹¹²

12. *Pokrivalo sv. Evalda*, čuva se u Kölnu. Izrađen u Njemačkoj u IX. do XII. stoljeća. Širok 82, a dug 310 cm. Na lanenom platnu vezeni su obojenom svilom na prvom dijelu likovi Stvoritelja okruženog poprsjima (apostola ili proroka) i u ponovnom krugu likovima zodijaka da ta kompozicija bude okružena bogato ukrašenim latinskim natpisom liturgijskog sadržaja. Na trećem dijelu simetrično prvom nalazimo razne alegorijske i ljudske likove. Sredina duga 130 cm ukrašena je beskonačnim ornamentom komponiranim iz različitih križeva. Služio je kao pokrivalo staka za čitanje ili oltara.¹¹³

13. *Fragment s harpijom*, čuva se u Ateni u Muzeju Beneki. Veličine 23x32 cm. Potječe iz Mezopotamije ili iz Egipta, fatimidski rad iz XI–XII. stoljeća. Na svilenom taftu u kartuši između rubnih ornamentata zlatnom žicom je izvezena harpija.¹¹⁴

14. *Platneno pokrivalo* čuva se u Ateni u Muzeju Benaki 100x66 cm. Potječe iz Egipta, fatimidski rad XI–XII. stoljeće. Na lanenom platnu svilom vezeni srco-

liki ornamenti sa zečevima i lišćem uokviruju dva ovalna medaljona promjera 19 do 21 cm, u kojima je vezen lik lava u hodu. Vezivo je urešeno i kuftskim pismom.¹¹⁵

15. *Fragment veziva s četiri sveca*, čuva se u New Yorku u Muzeju Metropolita, 15x30 cm iz Egipta XII. stoljeće. Na lanenom platnu sa zlatnom niti i malo crne vune i bijele svile izvezena su četiri svetačka lika ispod 4 arkade.¹¹⁶

Uspoređujući plašt kralja Ladislava s gore opisanim plaštevima i ukrasnim tkaninama jedanaestog stoljeća očito je kako se Ladislavov plašt u velike razlikuje od njih. Odmah udara u oči da je s obzirom na ukras vrlo skroman, da ne kažemo upravo siromašan. Na njem su samo dva vezena lika namjesto uobičajenog mnoštva, nema ni u to doba uobičajenih životinjskih ukrasa, dapače nema ni obligatnog natpisa koji bi u ovom slučaju bio nužno potreban da protumači konverzaciju vezanih likova. A i ornamentat damastnog tkanja u beskrajnom uzorku šesterokuta u nizu pčelinjeg sača nismo sreli na tkaninama XI. stoljeća. To nas upućuje da mjesto nastanka plašta trebamo potražiti izvan poznatih centara proizvodnje svile u XI. stoljeću.

Naprijed smo vidjeli da je podstava plašta bojana dosta površno, što govori da je bojana na brzinu. Osim toga vidjeli smo da je plašt za kraljevski plašt vrlo skroman u usporedbi s ostalim magnatskim plaštevima tog stoljeća. Manjak natpisa na njemu može biti znak da nije bio potreban, jer je prikazani povijesni čin bio opće poznat u kraju gdje su ti likovi vezeni, no isto tako nas može upozoravati da su izvezeni u kratkom roku, pa za pismo nije bilo vremena. Razlog zašto bi se taj plašt radio na brzinu, pa makar je i za kralja, možemo nalaziti u predmjevanom poslanstvu ugarskog kralja Ladislava, brata hrvatske kraljice Jelene Lijepe, udovice pok. kralja Zvonimira, gradu Zadru metropoli Dalmacije. Na tu nas misao navodi činjenica što je Ladislav na svom pohodu na hrvatsko kraljevstvo uz poslanstvo papi Urbanu II, koje nije uspjelo, poslao i pismo u Monte Casino benediktinskom opatu Oderiziju u kojemu spominje da je već gotovo svu Hrvatsku stekao¹¹⁷, želeći je mirnim načinom osvojiti svu. Taj bi plašt uz vjerojatne ostale darove bio znak naklonosti grada Zadra prema kralju Ladislavu. Razumljivo je da u tom slučaju nije bilo vremena za izradu bogatog kraljevskog plašta. No ta predmjevka ne isključuje mogućnost da je sam grad Zadar poslao svoje

¹⁰⁷ P. E. Schram und F. Müterich, o.c., str. 163, br. 132.

¹⁰⁸ W. F. Volbach, G. Salles, G. Dutuit, *L' Art Byzantin*, Paris 1931. god., br. 99.

¹⁰⁹ M. Schuette, *Gestückte Bilderteppiche und Decken des Mittelalters II*, 1900 god., str. 3, t. 1.

¹¹⁰ G. Menendez Pidal, *Boletín de la real academia de la historia*, Madrid CXLVIII, 1961. god., str. 169.

¹¹¹ F. Stenton i ostali, *Der Bayeux Teppich*, Köln 1957. god.

¹¹² Antonio C. Floriano, *El Bordado*, Barcelona 1942. god., str. 37.

¹¹³ I. Schnitzler, *Reinische Schatzkammer*, Düsseldorf 1951. god., str. 42.

¹¹⁴ M. Schuette und Sigrig Müller-Christensen, *Das Stikereiwerk*, Verlag Ernest Wasmuth 1963, str. 28, sl. 52.

¹¹⁵ M. Schuette und Sigrig Müller-Christensen, *Das Stikereiwerk*, o.c., str. 28, sl. 55.

¹¹⁶ M. Schuette und Sigrig Müller-Christensen, *Das Stikereiwerk*, o.c.,

poklisare u susret kralju Ladislavu s darovima da na taj način spriječe eventualno razaranje grada.¹¹⁸

Budući da smo gore ustanovili:

a) da prizor izvezen na plaštu prikazuje kako kralj Dmitar Zvonimir predaje hrvatsku kraljevsku vlast svojoj ženi kraljici Jeleni Lijepoj i

b) da je plašt rađen u jednom centru bizantske provincije – Zadru, iz kojeg nam još nisu dosad bili poznati proizvodi i svili, možemo ga držati vrhunskim spomenikom kulture ne samo u nacionalnom planu nego i u internacionalnom, tj. smijemo ga staviti u nultu kategoriju spomenika kulture.

PROTOFOLIUM

Inventar riznice zagrebačke katedrale iz godine 1693. nabrajajući relikvije spominje kosti sv. Petra, mučenika (dominikanca) u drvenom sandučiću – protofolium. Neposredno zatim nabraja dalje: »I drugi sličan sandučić u kojemu se nalazi plašt sv. kralja Ladislava«.

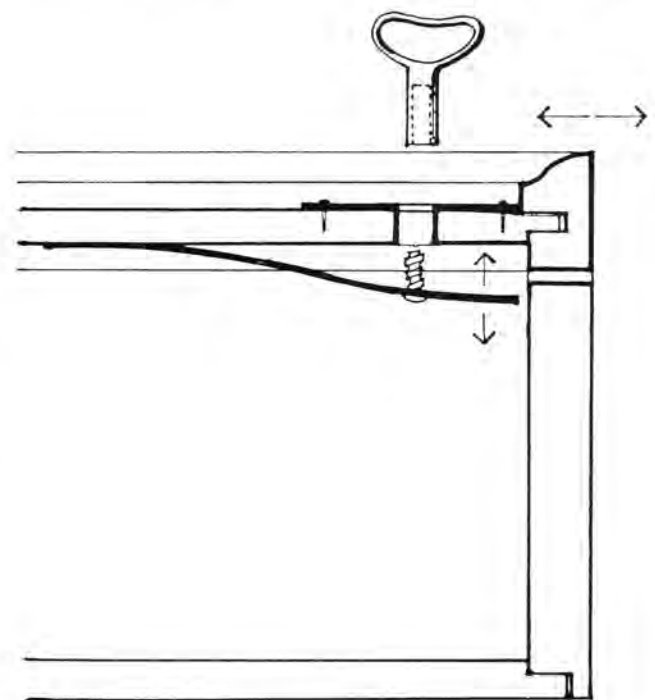
Nakon upornog traženja pronašao sam u ostavi riznice oba sandučića, koji su zaista veoma slični ne samo po svojoj funkciji nego i po svojim dimenzijama i po načinu zatvaranja (na utor). Na oba se nalaze tragovi pečačenja. Razlika im je što je prvi u kojemu su se čuvale kosti sv. Petra mučenika, posve jednostavan, crno obojen te mu nedostaje poklopac, koji se sastojao od ravne daščice (folium) koja se na utor uvlačila i tako zatvarala sam sandučić.

Nas više zanima drugi sandučić u kojemu su se čuvale relikvije sv. kralja Ladislava, tj. njegov plašt pretvoren u misnicu (kazulu), a u kojemu se nalazio od XVII. stoljeća (godine 1693), pa dok ga nije 1872. godine pronašao prebendar I. K. Tkalčić u stipesu (cipusu, trupu) oltara sv. Ladislava. Sandučić je veličine: 54,5x39x15,2 cm, dok mu je unutarnji prostor: 51,1x35,3x11,5 cm (slika br. 10). Izrađen je iz hrastovih daščica s poklopcem na utor. Sastavljen je bez čavala – na zupce – dok mu je dno pribijeno drvenim klincima. Sve četiri stranice i poklopac (folium) ukrašene su jednostavnom intarzijom. Trostruka ravna linija intarzije prati stranice ploha te svojim kosim lomovima i međusobnim presijecanjima tvore razne geometrijske oblike. Poklopac na utor izrađen je kao i dno iz jedne daske, te je snabdjeven jednostavnom ali vrlo domišljatom bravom (slika br. 11). Na poklopcu je s unutrašnje strane pričvršćeno ravno pero koje je u ispruženom položaju odmaknuto od unutarnje površine poklopca i upire se na nutarnju stranu pobočne stranice sandučića čime sprečava mogućnost izvlačenja poklopca, tj. otvaranje sandučića. Na peru je pričvršćen vijak koji se može dohvatiti jedino kroz rupicu na površini poklopca ključem koji nema sjekiricu, nego u svojoj rupi ima urezan navoj koji odgovara navoju vijka na peru. Taj se ključ nakon što se turi u rupu navije na postojeći vijak na peru i tako se može njime pero podići i omogućiti da se izvuče poklopac sandučića, tj. otvori sandučić.

Na vanjskoj površini poklopca nalaze se ostaci pečata kojima je sandučić bio po propisima zapečaćen. Ispod jednog pečata nalazi se komadić zelenkastomodre tkanine od podstave samog plašta dok se na ostalim ostacima pečata vide otisci tkanine iste fakture kao i na podstavi.

Kutija (protofolium) u kojoj se čuvao plašt kralja Ladislava

Skica mehanizma za zatvaranje protofoliuma

To nam govori da je pri pečačenju tog sandučića upotrijebljen dio podstave samog plašta, a koji na njezinu donjem dijelu manjka.

Na površini poklopca još se primjećuje i mali ostatak papira nalijepljene i otkinute cedulje na kojoj je bio natpis »Pallium s. Ladislai« (Plašt sv. Ladislava), kako navodi I. K. Tkalčić prigodom vijesti o pronalasku plašta.¹¹⁹

Na istoj vanjskoj strani poklopca u gornjem je lijevom uglu tintom napisana sada već jako izbledjela bilješka, koja se teško čita: »Dobreh koje porabevsje . . . 48 (zlocheszteh illiti okerpaneh) je . . . 34«. Taj nam natpis

str. 28, sl. 56.

¹¹⁷ F. Šišić, *Priručnik* o.c., str. 293. do 299.

¹¹⁸ Ne treba isključiti mogućnost obostranih poslanstava.

govori da je sandučić, nakon što je iz njega izvađen i u okviru pod staklom izložen plašt kralja Ladislava, služio kao spremnica malih tekstilnih predmeta, najvjerojatnije purifikatora ili korporala, jer od crkvenog rublja samo njih može u taj zapravo mali prostor stati 82 komada.

S pomoću stila intarzija možemo sandučić datirati na kraj XVII. stoljeća, a u to se vrijeme, tj. godine 1693. spominje da se plašt u njemu čuva.

KONZERVIRANJE

Već je godine 1915. kanonik kustos zagrebačkog kaptola Ljudevit Ivančan, sastavljajući inventar riznice zagrebačke katedrale, upozoravao na to da se plaštu kralja Ladislava koji je najstariji i najdragocjeniji spomenik sredovječne tekstilne umjetnosti u nas ima posvećivati osobita briga »*da i ovi ostaci ne propadnu*«¹¹⁹ (slika br. 1).

Otkako je pronađen plašt-kazula, kroz prošlih 110 godina nije učinjeno ništa u smislu konzerviranja toga neprocjenjivog spomenika hrvatske kulture i povijesti. I sreća je da se nije ništa poduzimalo na tako osjetljivom materijalu. Tadanjim naime metodama konzerviranja pristupili bi i njegovoj restauraciji, što bi moglo plašt uništiti, kao što se to dogodilo sličnim srednjovjekovnim tekstilima kako smo to naprijed vidjeli. Ono što je na njemu učinjeno, učinjeno je samo za njegovu zaštitu – plitka vitrina (okvir – ormar) u kojoj je pod staklom izložen i čuvan i za njegovu bolju prezentaciju, tj. da se njegova oštećenja što manje uočuju. Sada je već postalo hitno da se spasi što se još spasiti dađe, jer se mjestimice na lijevom ramenu tekstil (svileni damast) drobi u prah.

Kako sam godine 1966. uredio riznicu za posjete i razgledavanja i vodio je do godine 1973, to mi je i gore navedeni spomenik u detalje poznat, pa sam slobodan dati neke sugestije, koje bi mogle pomoći pri njegovu konzerviranju.

Plašt se mora prenositi kako je sada montiran u vitrini i pod staklom. Prijevoz treba osigurati od prevelike trešnje; i plašt i staklo, koje treba oblijepiti vrpčama

horizontalno i okomito u razmacima cc 15 cm. Ili bi se – ali samo za transporta mogao upotrijebiti pleksiglas ili što slično. Ako se mora prenašati po uskom prostoru, kao što su stube u riznicu, tad treba plašt zajedno s platnom na koje je našiven položiti na polutvrđi materijal (karton, plastičnu foliju) da se može pregibati u što većim lukovima. Tako se treba prenašati samo u krajnjoj nuždi.

U prostoriji u kojoj će se vršiti konzerviranje treba osigurati istu klimu koju kroz više od 100 godina ima plašt u riznici. U vrijeme razgledavanja riznice dnevno se je za vrijeme posjeta mjerila i bilježila toplina i vlaga u riznici i na njezinim prozorima. Te su zabilježbe pohranjene u riznici.

Radni stol treba imati pomičnu ploču raspona širine i dužine rastvorenog plašta (cc. 310x160 cm). Za eventualni potrebni pokrov neka se uzme lagani bijeli tekstil.

Stručnjaci će prvo ispitati koje bakterije napadaju pojedine dijelove tekstila itd. radi stručnog konzerviranja. Izbjegavati upotrebu kemikalija.

Plašt treba prvo rastvoriti na prsnoj strani i to najprije po jednoj strani oparati deblo (hastu) antunovskog križa (T) a zatim krilo od krila plašta, koja su spojena prilikom pretvaranja plašta u kazulu. Tada će se cijeli plašt moći rastvoren položiti na ploču a da mu svileni vuneni damast ostane na gornjoj strani.

U tom će postupku od malo preostalog damasta na prsnoj strani pojedini komadići otpasti. Predlažem da se njima pokrije dio ogoljene postave na leđnoj izloženoj i vidljivoj strani uzevši u obzir kontinuitet uzorka.

Po svršetku konzerviranja plašt treba vratiti u sadašnji oblik zvonolike misnice te izložiti opet leđnu mu stranu u istoj plošnoj vitrini, jer samo ona stane na svoje staro mjesto u riznici.

¹¹⁹ Zagrebački katolički list, Zagreb 1873. od 24. srpnja, br. 30, str. 239.

¹²⁰ U drugom izdanju kataloga *Riznica zagrebačke katedrale*, 1987. god., str. 103. ta je pogreška ispravljena.

LITERATURA

- ¹ Adamček, Josip, Igor Karaman, Nada Klaić i ostali, *Ilustrirana povijest Hrvata*, Stvarnost, Zagreb 1971.
- ² Bojničić, Ivan, *Riznica stolne crkve zagrebačke*, Prosvjeta, Zagreb 1894.
- ³ Bojničić, Ivan, Az arviz — Karosultak, *A zagradi szekesegyhaz kincszara*, Archeologiai ertesito, XV kötet, Budapest 1895.
- ⁴ Czobor Bela, *Kirchliche Denkmäler, Die Historischen Denkmäler Ungars*, Martin Gerlach et Schenk, Budapest 1896.
- ⁵ Fleming, E., *Das Textilwerk*, Berlin 1927.
- ⁶ Floriano, Antonio C., *El Bordado*, Barcelona 1942.
- ⁷ Gamulin, Grgo, *Dodatak za Stan Francesca da Tolmezzo*, Peristil 4, Zagreb 1961, str. 82.
- ⁸ Gamulin, Grgo, *Slikana raspela u Hrvatskoj*, Monumenta artis Croatiae, Grafički zavod Hrvatske i ostali, Zagreb 1983.
- ⁹ Grčević, Nada, *Katalog izložbe »Fotografija u Hrvatskoj I«*, Zagreb, 6. do 25. I. 1978.
- ¹⁰ Grgec, Petar, *Blaženi Augustin Kažotić i njegovo doba*, Hrv. knjiž. društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1963.
- ¹¹ Grgić, Marijan, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpešti*, Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Institut JAZU Zadar, Zadar 1968.
- ¹² Grgić, Marijan, *Najstarije zadarske note*, RIZ br. 11–12, Zadar 1965.
- ¹³ Gušić, Marijana, *Zbirka čipaka samostana sv. Marije u Zadru*, RIZ VI–VII, Zagreb 1960.
- ¹⁴ Gušić Marijana, *Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru*, RIZ 11–12, Zadar 1965.
- ¹⁵ Henszemann, Imre, *A zagradi casula*, Archeologiai ertesite, X kötet, broj 6 od 30. XI, Budimpešta 1876.
- ¹⁶ Heufelder, p., Emanuel C.S.B. *Svetački lik sv. Benedikta*, Život s crkvom, god. V, br. 4–5, »Zvijezda mora« Hvar 1939.
- ¹⁷ *Inventari Republičkog zavoda za zaštitu spomenika*, Zagreb.
- ¹⁸ *Inventari zagrebačke katedrale*.
- ¹⁹ Isler, Ursula, *Virtshaftliche und kulturelle Bedeutung der Seide*, referat na međunarodnom kongresu o svilu u Luzernu, Neue Zürcher Zeitung 1979. god., br. 223, od 26. IX 1979.
- ²⁰ Ivančan, Ljudevit, *Inventar metropolitanske crkve zagrebačke 1915. god. u rukopisu, u riznici katedrale*.
- ²¹ *Jahrbuch Centralkommission zur Erforschung 1860*.
- ²² Kampuš, Igor i Igor Karaman, *Tisučljerni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb 1975.
- ²³ Karaman, Ljubo, *Spomenici umjetnosti u Zadru u vrijeme hrvatskih narodnih vladara*, Zbornik Zadar, Matica hrvatska Zagreb, 1964.
- ²⁴ Kirigin, Martin, O.S.B., *Pravilo sv. Benedikta*, Priorat Tkon-Čokovac, Zadar 1980.
- ²⁵ Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga Zagreb 1971.
- Felicijanova isprava iz 1134. god.
- ²⁶ Klaić, Nada, *Zadar dalmatinska metropola do XII st.* Zadarska revija 2–3 1976. Pododbor Maticе hrvatske Zadar, str. 111. do 127.
- ²⁷ Klaić, Nada i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976.
- ²⁸ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata I. i II, Matica hrvatska*, Zagreb 1972.
- ²⁹ Klarić, D. M., *Važnost benediktinaca za hrvatski narod u prošlosti i sadašnjosti*, život s crkvom god. V br. 4–5, »Zvijezda mora«, Hvar 1939.
- ³⁰ Kniewald, Dragutin, *Liturgika*, Zagreb 1937.
- ³¹ E. Kovacs, *Casula Sancti Stefani Regis*, Acta historiae artium V, Budapest 1958.
- ³² Krčelić, Baltazar A., *Život bl. Augustina Kažotića*, Zagreb 1747, str. 22.
- ³³ Lukinović, Andrija, *Najstariji sačuvani imovnik zagrebačke katedrale (1394)*, Croatica Christiana, Kat. bogoslovni fakultet Zagreb, Zagreb 1982, VI. godište, br. 9.
- ³⁴ Luzzato, Gino, *Ekonomska povijest Italije sv. I, Stari i srednji vijek*, Naprijed, Zagreb 1960.
- ³⁵ Maštrović, Vjekoslav, *Doprinos Zadra hrvatskoj kulturi X do XI st.*, RIZ 11–12, Zadar 1965.
- ³⁶ Mechthild, Flury Lember, *Kostbares Textilgut unserer Vervahren*, referat na međunarodnom kongresu o svilu, Luzern, Neue Zürcher Zeitung 1979, br. 223, od 26. IX.
- ³⁷ Menendez, Pidal G., *Boletin de la real academica de la historia*, Madrid CXLVIII, 1961. god.
- ³⁸ Munk, Zdenka, *Tekstilne dragocjenosti iz katedralne riznice*, Katalog izložbe: Riznica zagrebačke katedrale, Muzejski prostor, Zagreb 1983.
- ³⁹ Novak, Grga, *Prošlost Dalmacije I*, HIBZ, Zagreb 1944, str. 108.
- ⁴⁰ Novak, Grga, *Presjek kroz povijest grada Zadra*, RIZ 11–12, Zadar 1965.
- ⁴¹ Novak, Maja, *Zadar glavni grad mletačke Dalmacije i Albanije*, RIZ 11–12, 1965.
- ⁴² Novak, Viktor, *Zadarski kartular samostana sv. Marije*, JAZU, Zagreb 1959.
- ⁴³ Novak, Viktor, *Neiskorišćavana kategorija dalm. hist. izvora VIII. do XII. st.*, RIZ sv. 3, Zadar 1957.
- ⁴⁴ Novak, Viktor, *Manastir sv. Marije – riznica hrvatske devetvekovne prošlosti*, Zadarska revija XVI br. 2–3/1967, Zadar 1967.
- ⁴⁵ Novak, Viktor, *Večenegin evanđelistar*, Starine JAZU 51, Zagreb 1962. god.
- ⁴⁶ *Obzor*, dnevnik iz Zagreba čitava 1876. god.
- ⁴⁷ Ostojčić, Ivan, *Benediktinci u Hrvatskoj I. i II*, Benediktinci Tkon, Split 1964.
- ⁴⁸ Oštrić, Grga, *Katalog izložbe »Zlato i srebro Zadra«* u Zagrebu 1951. g. JAZU Zagreb 1951.
- ⁴⁹ Peričić, Eduard, *Samostan sv. Marije u Zadru od njegovog osnutka do danas*, Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Institut JAZU u Zadru, Zadar 1968.
- ⁵⁰ Petricioli, Ivo, *Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru*, u Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Institut JAZU u Zadru, Zadar 1968.
- ⁵¹ Petricioli, Ivo, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1960.
- ⁵² Piasevoli, Aleksandar, *Fragmenti iz ekonomskog života Zadra*, Zbornik Zadar, Matica hrvatska, Zagreb 1964.
- ⁵³ Rački, Franjo, *Documenta historiae croaticae periodum antiquum*, Academia scientiarum artium, Zagreb 1877.
- ⁵⁴ Sitarčić, Ivan, *Svilarstvo*, Hrv. kniževno društvo sv. Jeronima, Zagreb 1925.
- ⁵⁵ Suić, Mate i ostali, *Muzeji i zbirke Zadra*, Zora, Zagreb 1954.
- ⁵⁶ Schnitzler, I., *Reinische Schatzkammer*, Düsseldorf 1951.
- ⁵⁷ Schramm, P. E. und F. Mutherich, *Denkmale der deutschen Königen und Kaiser*, München 1962.
- ⁵⁸ Schuette, M., *Bilderteppiche und Decken des Mittelalters II*, 1930.
- ⁵⁹ Stenton, F. i ostali, *Der Bayeux-Tepich*, Köln 1957.
- ⁶⁰ Šišić, Ferdo, *Priručnik izvora hrvatske historije I*, Zagreb 1914.
- ⁶¹ Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, priredio J. Šidak, Matica hrvatska, Zagreb 1962.
- ⁶² *Sematizam zagrebačke nadbiskupije 1966*.
- ⁶³ Telebaković – Pecarski, Branka, *Iluminacije u Večeniginom evanđelistaru*, Starine JAZU 51, Zagreb 1962.
- ⁶⁴ Tkalčić, Ivan K., *Mon. civ. zagr. XI*, Zagreb 1905.
- ⁶⁵ Tkalčić, Ivan K., *Prvostolna crkva zagrebačka nekoć sada*, Zagreb 1885.
- ⁶⁶ Volbach, W. F., G. Salles, G. Dutuit, *L'Art Byzantin*, Paris 1931, br. 99.
- ⁶⁷ *Zagrebački katolički list 1873*, Zagreb 1873.
- ⁶⁸ *Zlato i srebro Zadra*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb.

SUMMARIES

Milutin Juranić

THE FIGURES OF KING AND QUEEN ON KING LADISLAV'S MANTLE

The Treasury of Zagreb Cathedral houses the mantle of the Hungarian King (1077-1095) St. Ladislaus, designated »King of the Croats«, and the founder of the Zagreb diocese (1094). The mantle was given as a present to Zagreb Cathedral by the croato-Hungarian King, Karlo I Roberto of the Anjou dynasty at the time of Bishop Augustin Kažotić (1303-1322).

The mantle was made into a »kasula« by sewing together the front opening. It is 150 cm long. The front side is made of silk and wool with interwoven Byzantine designs. It seems to have originated from a Byzantium-dominated town on the Adriatic coast. There is every likelihood that it was in the Benedictine convent of St. Mary in Zadar, which was »da solo patrimonio nobilium puellarum« and the then residence of the abbess Vekeneđa (1111) – the last female offspring of the national Croatian royal line of the Trpimirović.

On the list of treasures kept in this convent dating from the twelfth century there are several examples of handicraft in fabric. In the thirteenth century nuns used to do embroidery with pearls, which they had prepared themselves.

Among the main ornaments on the mantle or »kasula« are the embroidered figures of the King and Queen sewn on to it. The King is standing in semi-profile, dressed in a knee-length tunic, with red striped stockings and pointed shoes. The mantle is wrapped around him, and he is wearing his crown, which consists of a ring in three layers. Both his arms are raised and he is stretching out his right hand with the royal golden apple and handing it to the Queen. The Queen is also standing in semi-profile, facing the King. She is wearing a crown similar to that of the King, but with only a single ring. Clothed in a full-length dress, she is wearing a red and blueplaited belt. Wrapped around her is a mantle, which falls in rich drapery over her left arm. Both her arms are extended, stretched out and lifted up to the height of her shoulders: she is standing in expectation. The scene itself is very clear: the King is surrendering and the Queen accepting the royal power. The scene took place at the time when the Croatian King, Zvonimir, died without a male successor in 1089. The royal power passed to his wife – Queen Jelena, the Beautiful. She was descended from the Hungarian royal family, the Arpadovići.

The Hungarian King, Ladislaus, Jelena the Beautiful's brother, wanted to prove his hereditary claim to the Croatian throne by trying to conquer Croatian territory. In 1091 he wrote to Oderizius, the abbot of the Benedictine monastery in Montecassino, asking for his friendship and saying: »... vicinis enim iam agere poteris, quia Slavoniam iam fere totam acquisivi...«. The expression »acquisivi« (acquired) means he came to Slavonia i.e. Croatia legally and not by conquering it.

His mantle, showing the passing of royal power from King Zvonimir to Queen Jelena the Beautiful – his sister, and thus to himself, Ladislaus, is also a public document.

The figures are flat and linear, with attempts to penetrate the space, (as it used to be the method in the art of that area,

which suggests that it came from some provincial place). Which is characteristic of the 11 c sculpture, especially relief, and indicates a provincial origin of the mantle. The mantle itself is quite threadbare, torn and damaged, while the two figures, 26 and 21,7 cm high, are clearly visible and their colours and ornaments distinguishable.

Zusammenfassung

Milutin Juranić

DIE FIGUREN DES KÖNIG UND KÖNIGIN AM KÖNIG LADISLAVS MANTEL

In der Schatzkammer des Zagreber Doms wird der Mantel des Königs von Ungarn (1077–1095) Ladislaus des Heiligen aufbewahrt, der auch der designierte König von Kroatien war und 1094 die Diözese in Zagreb stiftete. Karl I Robert, aus der Dynastie Anjou, König von Ungarn und Kroatien, schenkte dem Zagreber Dom diesen Mantel, zur Zeit des Zagreber Bischofs (1303–1322) Augustin Kazotic.

Der Mantel wurde in eine Kasel umgeändert, indem das Vordeteil zusammengenäht wurde. Er ist 150 cm groß, die Außenseite aus Seide mit eingewebten byzantinischen Motiven. Man nimmt an, daß er in einer der adriatischen Städte hergestellt wurde, die unter byzantinischer Herrschaft waren, wahrscheinlich in Zadar im Benediktinerinnenkloster für Frauen aus dem Adelsstand, der »de solo patrimonio nobilium puellarum« war und in dem zu jener Zeit Vekeneđa lebte (+1111), der letzte weibliche Nachkomme kroatischer königlicher Abstammung aus der Dynastie des Königs Petar Kresimir. In einem Verzeichnis der Schätze dieses Klosters aus dem XII Jahrhundert werden unter anderem mehrere Handarbeiten in Textil erwähnt. Im XIII Jahrhundert webten Nonnen in diesem Kloster schon mit Perlen die sie selbst anfertigten.

Zu den wichtigsten Verzierungen des Mantels, bzw. der Kasel zählen die mit Nadeln gestickten und applizierten Figuren des Königs und der Königin. Der König steht im Halbprofil, in einer bis zu den Knien reichenden Tunika, rot gestreiften Strümpfen und spitzem Schuhwerk, den königlichen Mantel übergeworfen. Auf dem Kopf hat er eine Krone, die aus einem Ring mit drei Erhöhungen besteht. Beide Arme sind erhoben. Mit dem rechten, der auch ausgestreckt ist, reicht er der Königin den goldenen königlichen Apfel.

Die Königin steht ebenfalls im Halbprofil, dem König zugewandt. Sie trägt eine ähnliche Krone, doch ohne Erhöhungen. Sie hat ein langes Kleid an, mit einem blau-roten geflochtenen Gürtel, darüber einen Umhang, der in einer breiten Falte über den linken Arm fällt. Beide Arme sind ausgebreitet und bis zur Schulterhöhe erhoben. Diese Pose drückt Erwartung aus. Die Szene ist an sich ganz klar. Der König reicht der Königin die königliche Macht und sie nimmt sie an, eine symbolische Darstellung des Ereignisses aus dem Jahr 1089, als Zvonimir, der König

von Kroatien ohne männlichen Nachkommen starb und die Macht somit auf seine Frau Jelena die Schöne überging. Sie war ungarischer königlicher Abstammung aus dem Geschlecht der Arpadovic. Ihr Bruder Ladislaus, der König von Ungarn wollte deswegen beweisen, während er kroatische Länder eroberte, daß er einen Erbschaftsanspruch auf den kroatischen Thron hätte. So schrieb er im Jahr 1091 Oderizius, dem Abt des Benediktinerklosters auf Montekasino, ihn um Freundschaft bittend, folgenderweise: »... vicinis enim iam agere poteris, quia Slavoniam iam fere totam aquisivi...« Der Ausdruck »aquisivi« (erworben) bedeutet hier, daß ihm Slawonien bzw. (aliter) Kroatien auf legalem Weg und nicht durch Eroberung zuteil geworden ist. Der Mantel, auf dem dargestellt wird, daß die königliche Macht von König Zvonimir auf Königin Jelena die Schöne übertragen wurde, um damit auch auf ihren Bruder Ladislaus überzugehen, ist zu einem öffentlichen Dokument geworden.

Der Mantel selbst ist sehr verschlissen, rissig und beschädigt, die Figuren, 26, bzw. 21,7 cm groß, sind deutlich zu sehen, und die Farben sind erkennbar. Die Gestalten sind flach und linear dargestellt, mit einem Versuch in den Raum einzudringen, wie das auch in der Plastik dieser Zeit der Fall war, was auch auf die Herkunft aus einem provinziellen Zentrum schließen läßt.

Kruno Prijatelj

MINIATURES IN SPLIT BREVIARY OF 1291 FROM CORRER MUSEUM, VENICE

In his text on the miniatures in the Split Breviary of 1291 from the Correr Museum in Venice the author characterizes their style as Valentin. However, it is still not clear whether its origins are Venetian or Dalmatian. The author discerns two different miniature authors: the first one's style characterized by Romanesque and Byzantine elements, the latter artist's by Romanesque and slightly Gothic traits. In his comparison of the Split Breviary with its European contemporaries the author emphasizes its colorism as well as the owner's high culture.

Ivan Matejčić:

THE EARLY RENAISSANCE ANNUNCIATION GROUP OF PULA

Several texts on the sculpture of the Madonna of the Annunciation from the Archaeological Museum in Pula have appeared in professional journals. Gnirs attributes it to a master of Giovanni Buono's workshop. V. Ekl also regards it as a Venetian sculpture from the beginning of the sixteenth century. R. Ivančević associates it with the Dalmatian sculptors Juraj Dalmatinac and Nikola Firentinac. Recently the second figure of the group has been discovered and thus raised the issue of the said Annunciation. Numerous analogies indicate the origins of the Angel and the Virgin Mary in the Venetian sculpture of the Early Renaissance. Striking similarities with the works of this complex enable a direct attribution of the group.

The Pula Annunciation was made in the workshop of Pietro Lombardo. He and Antonio Rizzo were the leading figures of Venetian sculpture of the Early Renaissance. The statue of the Virgin Mary can most obviously be compared to Lombardo's sculpture in the Venetian church of St. Giobbe depicting the same theme. The two sculptures share the same posture and a very similar system of draperies. Pietro's sculpture of Justice from the Malpiero monument at SS. Giovanni and Paolo was used as comparative material for the details. The eye and mouth cuts, a stereometric rendition of the face, as well as the technique employed on the surface are all very similar. The closest resemblance can be seen between the statue of the Virgin and the relief with the Resurrection of Jesus Christ at Scuola di Giovanni Evangelista. The Christ had originally belonged to the dismantled tombstone of the Barbarigo dodes, recently attributed to Pietro Lombardo. This striking resemblance between the two suggests both were made at the same time, i. e. the 1490's. The work of Pietro Lombardo shows many a stylistic parallel with the sculpture of the Angel of the Annunciation. A drapery different from that of the Virgin's as well as coarser rendering of the face suggest an assistant's hand. Certain details on the Angel's face appear on the sculptures of the architect and sculptor Giovanni Buora, who often collaborated with P. Lombardo and mainly followed his style.

There are no records about the arrival of the Annunciation in Pula. It is thus possible that the statues from Pula belonged to the Annunciation from the Barbarigo tomb. They may have reached Pula after its dismantlement in 1808.

Ivan Mirnik

ANTONIO ABONDIO: THE MEDAL OF RUDOLPH II

The Numismatic Collection of the Archaeological Museum in Zagreb owns one of the many superb medals modelled by Antonio Abondio (Milan 1538–Vienna 22nd May 1591), the Italian whose art conquered not only the imperial courts of Vienna and Prague, but those of Spain, Germany and the Netherlands. The said medal was cast in 1576 to mark the accession of the 24 year old Rudolph II to the throne of the Holy Roman Empire. On the obverse his bareheaded cuirassed bust is accompanied by the legend RVDOLPHVS II ROM IMP: AVG, whereas the reverse shows an eagle flying among the clouds, the letters celebrating the SALVTI PVBLICAE. It is of silver, 46 millimeters in diameter, bearing the catalogue number 7038. The medal was purchased in 1911 in Frankfurt at the auction where St. Petersburg's Imperial Hermitage duplicates were sold at Adolph Hess'.